

1948 Arap-İsrail Savaşı Sonrasında Türkiye'nin BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu'ndaki Rolü ve Diplomatik Çözüm Arayışları

Tekin ÖNAL

Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Tarih Bölümü, Ankara

E-Mail: tekinonal@aybu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8746-1445

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 29.04.2024 Kabul Tarihi / Accepted: 08.09.2025

ÖZ

ÖNAL, Tekin, **1948 Arap-İsrail Savaşı Sonrasında Türkiye'nin BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu'ndaki Rolü ve Diplomatik Çözüm Arayışları**, CTAD, Yıl 21, Sayı 43 (Güz 2025), s. 1277-1311.

1948 Arap-İsrail Savaşı, Filistin coğrafyasının demografik ve siyasi yapısını kalıcı biçimde değiştirirken, uluslararası toplumun müdahalesini zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler (BM) 11 Aralık 1948'de 194 sayılı kararla, çatışmanın diplomatik yollarla çözümünü sağlamak amacıyla Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nu (UNCCP) kurmuş ve komisyona Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Türkiye'yi üye olarak seçmiştir. Bu çalışma, Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın başlangıcındaki bu kritik diplomatik süreçteki rolünü, ikilemlerini ve çabalarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel argümanı, Türkiye'nin komisyon üyeliği sürecinde, Batı bloğuyla ilişkilerini güçlendirme stratejisi ile Arap dünyasıyla olan tarihsel ve kültürel bağlarını

koruma çabası arasında bir ikilem yaşadığıdır. Türkiye, BM nezdinde tarafsız bir arabulucu kimliği sergilemeye özen gösterirken, bir yandan da Truman Doktrini ve NATO'ya yönelimi gereği Batı yanlısı bir dış politika izlemiştir. Bu ikircikli durum, özellikle Türkiye'nin 1949'da İsrail'i tanıma kararıyla daha da belirginleşmiş ve Arap ülkeleri nezdinde ciddi diplomatik gerginliklere yol açmıştır. Arşiv belgeleri ve dönemin diplomatik yazışmaları ışığında yapılan inceleme, Türk delegasyonunun (başta Hüseyin Cahit Yalçın ve ardından Tefik Rüştü Aras) mültecilerin geri dönüşü, Kudüs'ün statüsü ve sınırların belirlenmesi gibi temel meselelerde uzlaşma arayışında aktif bir rol üstlendiğini göstermektedir. Ancak, İsrail'in genişlemeci politikaları ve Arap tarafının topyekûn bir geri dönüş ve tazminat talebi gibi uzlaşmaz tutumları, komisyonun Lozan (1949) ve Paris (1951) gibi kritik konferanslarında sonuç alınamamasının başlıca nedenleri olmuştur. Nihayetinde, UNCCP'nin başarısızlığı, uluslararası örgütlerin güçlü bölgesel çıkar çatışmaları karşısındaki sınırlarını ve Filistin sorununun çözümündeki derin zorlukları açıkça ortaya koymuştur. Türkiye ise bu süreçte, Ortadoğu'daki etkinliğini koruma çabalarına rağmen, Batı ittifakına entegrasyonunun bir sonucu olarak bölgede yalnızlaşmaya başlamış ve Filistin meselesindeki etkin diplomatik rolü giderek azalmıştır. Bu çalışma, Türkiye'nin erken Soğuk Savaş dönemindeki çok boyutlu dış politika dinamiklerini anlamak açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: 1948 Arap-İsrail Savaşı, Filistin, Birleşmiş Milletler, Uzlaştırma Komisyonu, Soğuk Savaş'ta Türk dış politikası.

ABSTRACT

ÖNAL, Tekin, **Türkiye's Role in the UN Palestine Conciliation Commission and Diplomatic Solution Efforts following the 1948 Arab-Israeli War**, CTAD, Year 21, Issue 43 (Fall 2025), pp. 1277-1311.

The 1948 Arab-Israeli War permanently altered the demographic and political landscape of Palestine, necessitating interventions by the international community. Within this framework, the United Nations (UN) established the Conciliation Commission for Palestine (UNCCP) on 11 December 1948 via Resolution 194, tasking it with seeking a diplomatic solution to the conflict. The United States, France, and Türkiye were selected as members of this commission. This study aims to analyze Türkiye's role, dilemmas, and efforts during this critical diplomatic process at the outset of the Cold War. The central argument of this study is that Türkiye faced a dilemma during its membership on the commission, caught between its strategy of strengthening relations with the Western bloc and its effort to maintain its historical and cultural ties with the Arab world. While Türkiye endeavored to project an image of a neutral mediator within the UN, it simultaneously pursued a pro-

Western foreign policy in line with the Truman Doctrine and its orientation toward NATO. This ambivalent position became particularly pronounced following Türkiye's decision to recognize Israel in 1949, which led to significant diplomatic tensions with Arab states. An examination based on archival documents and diplomatic correspondence of the period reveals that the Turkish delegation (first led by Hüseyin Cahit Yalçın and later by Tevfik Rüştü Aras) played an active role in seeking compromise on fundamental issues such as the return of refugees, the status of Jerusalem, and the determination of borders. However, Israel's expansionist policies and the Arab side's uncompromising stance, including their demand for a comprehensive right of return and compensation, were primary reasons for the commission's failure to yield results at critical conferences like those in Lausanne (1949) and Paris (1951). Ultimately, the failure of the UNCCP clearly demonstrated the limitations of international organizations when confronted with powerful regional conflicts of interest and the profound difficulties in resolving the Palestine question. Despite its efforts to maintain its influence in the Middle East, Türkiye, as a consequence of its integration into the Western alliance, began to experience isolation in the region and its active diplomatic role in the Palestine issue gradually diminished. This study represents a significant case for understanding the multifaceted foreign policy dynamics of Türkiye during the early Cold War period.

Keywords: 1948 Arab-Israeli War, Palestine, United Nations, Conciliation Commission, Turkish foreign policy in the Cold War.

Giriş

XX. yüzyılın en karmaşık ve uzun soluklu çatışmalarından biri olan Filistin sorunu, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İngiliz manda yönetiminin Filistin topraklarında Yahudi yerleşimini teşvik etmesiyle başlamış ve 1948'de İsrail Devleti'nin kuruluşuyla yeni bir boyut kazanmıştır. İsrail'in bağımsızlık ilanının hemen ardından patlak veren Arap-İsrail Savaşı, bölgedeki demografik ve siyasi dengeleri kökten değiştirirken, yüz binlerce Filistinli mülteci durumuna düşmüştür. Bu savaş, uluslararası toplumun müdahalesini zorunlu kılmış ve Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde Filistin Uzlaştırma Komisyonu (UNCCP) kurularak çatışmanın diplomatik yollarla çözülmesi hedeflenmiştir.

Türkiye, komisyona üye seçilen üç ülkeden biri olarak bu süreçte aktif bir rol oynamıştır. Soğuk Savaş'ın başlangıç döneminde Batı bloğuyla ilişkilerini güçlendirme stratejisi izleyen Türkiye, bir yandan Arap dünyasıyla tarihsel bağlarını korumaya çalışırken, diğer yandan BM nezdinde tarafsız bir arabulucu

kimliği sergilemiştir. Ancak Türkiye'nin İsrail'i 1949'da tanınması ve Batı yanlısı politikaları, Arap ülkeleriyle ilişkilerinde gerilime yol açmıştır.

Bu çalışma, 1948 Arap-İsrail Savaşı sonrasında Türkiye'nin BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu'ndaki rolünü ve diplomatik çabalarını arşiv belgeleri, dönemin resmi yayınları ve akademik literatür ışığında analiz etmeyi amaçlamaktadır. Komisyonun kuruluş süreci, Türk temsilcilerinin tutumu, Arap-İsrail uzlaşmasına yönelik girişimler ve Türkiye'nin bölgesel politikalarındaki dönüşüm, makalenin odak noktalarını oluşturmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın erken döneminde izlediği denge politikasının Ortadoğu'daki etkileri de değerlendirilecektir.

Çalışmanın temel argümanı, Türkiye'nin komisyon üyeliği sürecinde hem Batı ile ilişkilerini güçlendirme hem de Arap dünyasıyla bağlarını koruma ikilemi yaşadığıdır. Nihayetinde, UNCCP'nin başarısızlığı, Filistin sorununun çözümsüz kalmasında BM'nin sınırlı etkisini ve bölgesel çıkarların diplomasiye nasıl yön verdiğini göstermesi açısından önemlidir. Çalışma, Türkiye'nin UNCCP'deki faaliyetlerini daha önce yeterince incelenmemiş arşiv belgeleri ve diplomatik raporlar ışığında yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Temel araştırma sorularından bazıları; Türkiye'nin komisyonda nasıl bir diplomasi takip ettiği, tarafsız bir arabulucu olma iddiası ile Barı yanlısı dış politika arasında nasıl bir denge kurulduğu ve komisyonun başarısızlığının Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında nasıl bir dönüşüme yol açtığıdır. Ayrıca bu çalışma 1948 sonrası dönemde Türkiye'nin çok taraflı diplomasideki konumunu anlamak isteyen araştırmacılar için önemli bir kaynak teşkil edecektir. UNCCP'nin nihai başarısızlığı, uluslararası örgütlerin güç dengeleri karşısındaki sınırlarını göstermesi açısından da kritik bir örnek olay incelemesi sunmaktadır.

İsrail Devleti'nin Kuruluş Süreci

Yüzyıllarca dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı devletlerin boyunduruğu altında yaşayan Yahudi toplumu, M.Ö. 70 yıllarında Romalılar tarafından sürgün edildikleri ve Tanrı tarafından kendilerine vaat edildiğine inandıkları Filistin topraklarına geri dönebilmek için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Bu çaba kimi zaman Yahudiler için farklı devletlerin içişlerine müdahale ederek onları güçsüz duruma düşürmeyi politik hedefleri arasına koyan, kimi zaman da Yahudilere kendi hayat sahaları dışında yurt edindirmek için planlar uygulayan emperyalist devletler tarafından destek görmüştür. Zira Fransız İhtilali'yle neredeyse tüm Avrupa'ya yayılan milliyetçi fikirler neticesinde ortaya çıkan *Antisemitizm*

hareketi karşısında sessiz kalmayı tercih eden mezkûr devletler, *Siyonizm'in*¹ gelişimine de dolaylı olarak katkı sağlamışlardır.

1897'de İsviçre'nin Basel şehrinde gerçekleşen Birinci Siyonist Kongre'de ele alınan *Yahudi yurdu* meselesi, Filistin topraklarının Yahudi yerleşimine açılması fikrini olgunlaştırmıştır.² Kongreden sonra ortaya çıkan “halkı olmayan bir ülkeyi ülkesi olmayan bir halka devretme” sloganıyla Avrupa'da bir Yahudi devletinin kurulmasına sıcak bakmayan Avrupa'nın güçlü devletleri bu andan itibaren Filistin topraklarının kaderini tayin etme konusunda tereddüt yaşamamışlardır.³

Theodor Herzl'den sonra Siyonist hareketin öncüsü olan Chaim Weizmann döneminde özellikle İngiliz siyasetçilerden önemli bir destek sağlanmış, 2 Kasım 1917 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour tarafından Yahudi Banker Lord Rothschild'a yazılan ve Balfour Deklarasyonu olarak anılan mektup, çalışmaların ilk önemli sonucu olarak kabul görmüştür.⁴ Mektupta “*Majesteleri Hükûmeti, Filistin'de Yahudi ırkı için Filistin'in milli bir vatan olarak düzenlenmesinin lehinde düşünmekte olup, bu amacın gerçekleşmesini kolaylaştırmak üzere her çabayı sarf edecektir*”⁵ gibi ifadeler yer almakla birlikte, bu durumun Yahudi olmayan toplumların medeni ve dinî haklarına bir zarar getirmeyeceğine inanıldığı da vurgulanmıştır.⁶ Yahudi desteğinin tamamen İngilizlerin lehine dönmesine neden olan mektup, Filistin meselesi için de önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Artık Filistin'deki İngiliz hâkimiyeti iyiden iyiye hissedilmiş ve 7 Kasım'da Gazze, 16 Kasım'da da Yafa Filistin harekâtının komutanı General Edmund Allenby'in ordusuna teslim olmuştur.⁷

¹ Siyonizm, en geniş anlamı ile Arz-ı Mev'ud, yani Filistin dışındaki bütün Yahudileri yine orada toplamak ve sonra da Süleyman Mabedi'ni Siyon Dağı üzerinde yeniden inşa etme ideali şeklinde tanımlanabilir. Mim Kemal Öke, *Siyonizm'den Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002, s. 22.

² Arda Baş, “Filistin Uzlaştırma Komisyonu ve Türkiye”, *Tarib Dergisi*, Sayı 69, 2019/1, s. 136.

³ Sedat Kızıloğlu, “İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Ocak 2012, s. 36.

⁴ Burak Şenel, “İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 9, Sayı 1, 2014, s. 162.

⁵ Ömer Osman Umar, “Osmanlı Döneminde Yahudiler'in Filistin'e Yerleşme Faaliyetleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, 2002, s. 433.

⁶ M. Lütfullah Karaman, “Filistin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 94.

⁷ Özlem Tür, “Türkiye ve Filistin-1908-1948: Milliyetçilik, Ulusal Çıkar ve Batılılaşma”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 62, Sayı 1, 2007, s. 231.

Esasen Birinci Dünya Savaşı devam ederken İngiltere adına ise Sir Mark Sykes, Fransa adına Georges Picot arasında imzalanan Sykes-Picot Anlaşması ile Filistin topraklarının İngiliz himayesinde yer alacağı belirlenmiştir. Savaş sonunda barış görüşmelerinin yapıldığı San Remo'da ise Filistin, İngiltere mandası olarak kabul edilmiştir. Böylece 1918'de Filistin'i işgal eden İngiltere burada 1921 yılına kadar devam edecek olan bir askeri yönetim kurmuştur.⁸

Filistin'in İngilizler tarafından işgalini takiben 611.098 Müslüman ve 70.429 Hristiyan nüfusun yanında, Yahudi nüfusu da 58.728'e ulaşmıştır. Bu yeni durum karşısında Araplar, Amerikan Başkanı Wilson tarafından yayınlanan ve halkların kendi geleceklerini belirlemeleri ilkesinden hareketle Filistin'in kendilerine verilmesini talep etmiştir.⁹ Arapların bu talebi karşılıksız kalırken, bu dönemde artan Yahudi göçü sebebiyle Araplar ile Yahudiler arasında çatışmalar başlamış ve bu çatışmalar 1929'dan 1939'a kadar şiddetini artırarak devam etmiştir.¹⁰

İngilizlerin Arap halklarının tüm itirazlarına rağmen Filistin'de Yahudi göçüne göz yummaları 1919'dan 1936'ya kadar yaklaşık 250.000 Yahudi'nin Filistin'e yerleşmesine sebep olmuştur. Böylece 1921'de 93.000 olan Yahudi nüfusu 1936'da 382.000'e ulaşmıştır. Öte yandan Arap nüfusu da 700.000'den 983.000'e yükselmiştir. Bu durum bir taraftan toprak kaybı yaşayan Arapların yoksullaşmasına sebep olurken, diğer taraftan da iki toplum arasında çatışmalara ve ayaklanmalara neden olmuştur.¹¹ Nihayetinde 1920-1929 yılları arasında üç büyük Arap isyanı gerçekleşmiş, 1936-1939 yılları arasında ise tüm Filistin'i etkileyecek grevlerle dolu bir dönem yaşanmıştır. İngiliz yönetimi bu isyanları engelleyebilmek adına birtakım komisyonlar kurmuş ve çözüm yolları aramıştır. Bunlardan bazıları Churchill Memorandumu, Passfield Memorandumu, McDonald Memorandumu gibi isimlerle anılsa da bunlardan hiçbirisi kalıcı bir çözüm üretememiştir.¹²

Artan Yahudi göçüne ilk tepki Filistin Yürütme Komisyonu'ndan gelmiş, komisyon Mart 1933'te yayınladığı bir beyanname ile göçlere İngiliz manda

⁸ Yüksel Kaştan, "Orta Doğu'da Arap- İsrail Mücadeleleri ve Türkiye," 38. *ICANAS*, Ankara, 2007, s. 1798-1799.

⁹ Karaman, agm., s. 94.

¹⁰ Berna Süer-Ayşe Ömür Atmaca, *Arap-İsrail Uyuşmazlığı*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 31.

¹¹ N. Neşe Kemiksiz, "Filistin Sorunu", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 11, Sayı 1, 2016, s. 138.

¹² Türkkaya Ataöv, "Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail'in Kuruluşuna Kadar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 25, Sayı 3, 1970, s. 53-54; Filistinli Araplar için bunlardan en önemlisi Yahudilere göç ve toprak satışının sınırlandırılması gerektiğini bildiren Passfield Beyaz Kitabı olarak yayınlanan memorandumdur. Süleyman Özmen, *Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 171.

idaresinin göz yumduğuna, bunun da Arapların mevcudiyetini tehlikeye düşürdüğüne vurgu yapmıştır.¹³ Bunun yanında Yüksek Arap Komitesi de Yahudi göçünün ve Yahudilere toprak satışının durdurulması ile birlikte, millî bir hükûmetin kurulması gerektiğini, aksi takdirde isyanların devam edeceğini ilan etmiştir.¹⁴ Gelişmeler karşısında zorlanan İngiliz yönetimi, bölgeye yeni bir komite göndermiş ve hazırlanan Peel Raporu'nda Filistin'in Araplar ve Yahudiler arasında taksim edilmesi, Kudüs'te ise İngiliz mandasının devam ettirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁵ Komisyon raporunun birinci bölümünde meselenin tarihsel arka planı: *"Filistin'deki kadim Yahudi döneminin, Arap fethinin ve işgalinin, Yahudilerin dağılmasının ve Yahudi Sorununun gelişiminin ve Siyonizm'in büyümesinin ve anlamının kısa bir özeti"* şeklinde verilmiştir. Bu da kullanılan dilin Balfour Deklarasyonu'ndakinden ya da Siyonist epistemolojiden pek farklı olmadığını göstermiştir. Zira "kadim Yahudi topraklarının" fethi Yahudi sorununun en önemli sebebi olarak gösterilmekte ve Yahudi dağılması bu olaya bağlanmaktadır.¹⁶

Adı geçen rapor hazırlanırken Arap halkının Türk idaresinde şimdikinden daha mutlu olup olmayacağı sorusu sorulmuş ve alınan müspet cevap üzerine bu defa manda yönetiminin Türkiye'ye devredilmesinin tercih edilip edilmeyeceği sorusu yöneltmiştir. Bunun üzerine Müftü El-Hüseyni, Arapların bağımsızlıklarını elde etmek amacıyla ayaklandığını ve halen aynı şeyi istediklerini ifade etmiştir.¹⁷ Türkiye'de de mesele yakından takip edilmiş, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'le yapılan röportaj, Bombay Chronicle Gazetesi'nin 27 Temmuz 1937 tarihli sayısında "Filistin'e el sürülemez, Kemal Paşa Avrupa'ya ihtar ediyor" başlığıyla yayınlanmıştır. Atatürk burada Filistin topraklarının emperyalizmin oyun alanı olmasına müsaade edilmeyeceğini belirterek, Filistin'de tesis edilecek İslam hâkimiyeti için Türklerin kanlarını dökmeye hazır olduğunu ifade etmiştir.¹⁸ Bundan iki yıl kadar sonra Türkiye'nin Kudüs Başkonsolosluğundan gönderilen bir rapora göre ise El-Hüseyni'nin çatışmaların ilk günlerinde neşredilen bir beyanname dışında her türlü faaliyetten çekindiği ve Fransızların tazyikiyle başka bir Arap memleketine

¹³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon: Kodu: 30-10-0-0, Muamalat Genel Müdürlüğü, Yer No: 266-793-7, Tarih: 06.11.1933.

¹⁴ BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 259-745-3, Tarih: 18.09.1936.

¹⁵ Ömer Turan, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*, Yeni Şafak Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 168.

¹⁶ Hatem Bozcan, *Filistin Bir Sömürgecilik Meselesi*, İST Yayınları, İstanbul, 2024, s. 170-171.

¹⁷ BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 266-793-19, Tarih: 18.02.1937.

¹⁸ BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 266-793-25, Tarih: 20.08.1937.

ilticaya hazırlandığı yazılmıştır. Hatta Irak ve Hicaz hükümetlerinin El-Hüseyn'i kendi yanlarına çekmek için gayret ettikleri anlatılmakta, mevcut sükûnet ortamının ise dikkate şayan olduğu vurgulanmaktadır. İngilizlerin Yahudi lejyonları kurduklarına dair bilgiler de içeren raporda köy ve şehirlerde baskınlar yapıp silah ve şüpheli şahıs arandığı da aktarılmıştır.¹⁹

Bu sırada yeni bir dünya savaşı tehlikesi İngilizleri Filistin'de birtakım önlemler almaya zorlamış, Yahudilerin göçü ve toprak satın alımları sınırlandırılmıştır. McDonald Memorandumunda ifade edilen bu kararlar Siyonistler tarafından reddedilirken,²⁰ memorandum sonrasında Siyonizm'in yeni müttefiki Amerika Birleşik Devletleri olarak belirlenmiştir. Amerikalılar Yahudi göçünün sınırlanmayacağını belirterek, Ürdün'ü de içine alacak şekilde bir Yahudi devleti tasarladıklarını, ayrıca buradaki Arapları da Irak'a sürmeyi planladıklarını açıklamışlardır.²¹ Bu sırada Türkiye'nin Bern Büyükelçisi Yakup Kadri Karaosmanoğlu Dışişlerine gönderdiği raporunda 1946 yılı Aralık ayı ortalarında Bale'de toplanan 22. Siyonist Kongresi'nde Yahudi davasının siyasi cepheden tartışıldığını ve Balfour Deklarasyonu ile İngiliz Manda yönetiminin Filistin'de Yahudilere “millî bir ocak” kurmak hususundaki vaatleri ileri sürülerek 1939'da Beyaz Kitap'ın neşrinden beri İngiltere'nin takip ettiği siyasetin sert bir dille eleştirildiğini aktarmıştır. Karaosmanoğlu'nun raporundan anlaşıldığına göre kongre aşağıdaki kararları almış ve uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmek için bu kararların suretini ülke temsilciliklerine göndermiştir:²²

“I- 6 milyon Yahudi'nin ölümüne sebep olan felaket, Şark'taki Yahudi cemaatlerini tehdit eden tehlikeler, Filistin'in Yahudiler tarafından imarı, Arap devletlerine tanınan egemenlik hakları, Yahudi davasının Siyonist prensipler üzerine halli zarureti ispat eder. Binaenaleyh:

a-Filistin, demokratik dünyada müstakil bir Yahudi yurdu olmalıdır.

b- Filistin'e Yahudi muhacereti teşvik edilmeli ve bunun kontrol ve idaresi Yahudi Ajansı'na bırakılmalıdır.

II- Kongre, Naziler tarafından hudut harici edilen iki milyon üç yüz bin Yahudi'nin Filistin'e yerleşmesine engel ve binlerce Yahudi'nin ölümüne sebep olan Beyaz Kitap'ı reddeder.

¹⁹ BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 266-793-42, Tarih: 22.11.1939.

²⁰ Ayşe Tekdal Fildiş, “Birleşmiş Milletlerin Taksim Kararı ve İsrail Devleti'nin Yaratılışı”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, (2012), s. 340-341.

²¹ Ataöv, agm., s. 55-58.

²² T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, Fon: 522, Kutu: 2850, Gömlek: 22276, Sıra No: 1, Tarih: 06.01.1947, lef, 1.

III- Filistin'de toprak alımına mani tehdit ve takyitleri kabul etmez, Balfour Beyannamesi ile Manda Rejiminin Filistin'de vadettiği hakların korunmasına çalışır.

IV- Yahudi komitesine düşman bugünkü hükûmetin tedbirlerini protesto eder.

V- Filistin'i Arap, Yahudi ve İngiliz olmak üzere üçe taksim eden Morrisson Planı'nı görüşmelere mevzu olarak kabul etmez.

VI-IX- Irk ve din farkı gözetilmeden Arap ve Yahudiler için müsavi haklar talep ve tedhişçilerin hareketini takbih eder. Bir Yahudi devleti kurulması için Birleşik Devletler teşkilatına başvurur.

X-XIII- Kongre, Filistin'e muhaceret meselesinde Yahudilerin tarafını tutmuş olan Amerikan halkına, Kongresine ve Cumhurbaşkanına ve diğer birçok Hristiyan cemaatlerine teşekkürlerini sunar."

Türkiye tarafından ise meselenin asıl sebepleri, "Filistin Meselesi" adlı raporda bölgede sayıca üstün olan Arapların kendi kendilerine hâkim olarak müstakil bir devlet kurmak istemeleri ile milletlerarası Siyonist hareketin teşvik ettiği ve Yahudiler nazarında "Arz-ı İsmail"ın yeniden canlandırılması için tabii sayılan Yahudi millî yurdunun tesisi ve bunun için sürekli muhaceretin olması görülmüştür. Filistin'de Yahudi ve Arapların birlikte yaşayacakları bir devlet oluşturma arayışları hakkındaki rapora göre, 1920'den beri tesis edilmiş bulunan İngiliz manda yönetiminden ne Arapların ne de Yahudilerin memnun olmadıkları vurgulanmıştır. Öte yandan Balfour Deklarasyonu'nun Filistin'de bir Yahudi devleti kurmayı öngörmekle beraber, İngilizlerin buradaki diğer cemaatlerin haklarını korumak yerine, Filistin'i bir bütün olarak telakki etmeye devam ettiği ifade edilmiştir. Raporda Arap ve Yahudi şikâyetlerine vurgu yapılırken, İngiltere'nin hazırlattığı çözüm önerileri de aktarılmıştır. Filistin meselesinin halli için 1946'da oluşturulan İngiliz-Amerikan komisyonunda da atıf yapılan raporda, komisyonun 20 Nisan 1946'da hazırladığı rapora göre iki toplum arasındaki husumetin sona ereceği zamana kadar Filistin idaresinin İngiliz manda yönetiminde kalacağı, bu zamandan sonra ise Birleşmiş Milletler Vesayet Rejimine devredileceği, ayrıca Avrupa'da yurtsuz kalan 500.000 Yahudi'den 100.000 kadarına yıl sonuna kadar Filistin'e girme hakkının verilmesi gibi öneriler yer almıştır.²³

Arap Gençliği Cemiyeti tarafından hazırlanan ve Türk Dışişleri Tercüme Bürosu tarafından Türkçeye aktarılan Filistin meselesine dair dokümanda ise İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Filistin ve Doğu Ürdün'ü, Fransa'nın ise Suriye ve Lübnan'ı işgal ettikleri, Fransa'nın işgal ettiği yerlerde

²³ TDA, Fon: 522, Kutu: 2703, Gömlek: 22413, Sıra No:1, Tarih: 29.01.1947, lef, 1-9.

bağımsızlık haklarını tesis ettiği ancak İngilizlerin bu vaatlerini yerine getirmediği anlatılmıştır. İngilizleri Lawrence'ın vaadini değil, Balfour'un vaadini yerine getirmekle itham eden cemiyet, İngilizlerin Arapları iki defa aldattıklarını dile getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda Amerikan ordusunda 50.000, Brezilya'da 16.000 ve İngiliz ordusunda binlerce Lübnanlı askerin gönüllü olarak savaştığının anlatıldığı dokümanda, Filistinli Arapların ise İngiliz ordusuyla beraber Afrika'da, Tunus'ta, İtalya'da ve Yunanistan'da savaştığı anlatılmıştır. Ayrıca Arapların iki dünya savaşında da bağımsızlık için mücadele ettiği ancak haklarının halen gasp edildiği ifade edilmiştir. Öte taraftan Amerikalıların da Amerika dışında olmak şartıyla Yahudilere çok lütfkâr davrandığı vurgulanmış, Amerikan Başkanı Truman'ın da bir Yahudi olduğu ve Filistin'de kurulacak Yahudi devletinin güçlenmesi halinde Truman'ın bu devleti de yöneteceği iddia edilmiştir. Doküman, "Ey adalet neredesin? Dört hürriyet, Atlantik Misakı, San Francisco kararları, Güvenlik Konseyi ve Birleşmiş Milletler Heyeti neredesiniz?" sloganıyla uluslararası kamuoyuna, "Ey Araplar, hamasetinize ne oldu? Uyanınız, kollarınızı sıvayınız, harekete geçiniz ve emperyalizmi hak ediniz" sloganlarıyla da Arap âlemine yapılan çağrıyla bitirilmiştir.²⁴ Arap gençleri arasında baş gösteren bu İngiliz düşmanlığı ve güvensiz ortam Filistin'deki manda yönetimini zor durumda bırakmış, bir taraftan bitmek bilmeyen Yahudi talepleri, diğer taraftan Arapların bağımsız yaşama arzusu İngilizleri birtakım radikal kararlar almaya itmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında zayıf duruma düşen İngiltere için Filistin'deki krizi yönetmek bu şartlar altında oldukça güçleşmiştir. Bundan dolayı İngiltere, diğer birçok manda bölgesinde olduğu gibi, Filistin mandasına da son vermeyi planlamıştır. Böylece Şubat 1947'de İngiltere, Filistin meselesini Birleşmiş Milletlere devretme kararını açıklamıştır.²⁵ BM Genel Kurulu ise herhangi bir netice alınincaya kadar ilgili tüm hükûmet ve milletleri kuvvete başvurmaktan kaçınmaya davet etmiştir.²⁶ ABD Başkanı ise savaş sırasında Yahudilerin topraksız kaldığını belirterek, Filistin'e girmelerini istemiştir. Bunun üzerine Avrupa'nın birçok yerinden Filistin'e Yahudi göçü başlamıştır. Almanya'da bulunan Yahudiler ve Filistin'de bulunan Almanların mübadelesi İngiltere'nin isteği ile İstanbul'da Türk memurları tarafından yapılırken,²⁷ Filistin'e giden yol güzergâhı üzerinde bulunan Türkiye, bu süreçte Yahudilerin topraklarından geçişine izin vermiştir. Bu durum Weizmann tarafından

²⁴ Arap Gençliği Cemiyeti tarafından hazırlanan "Filistin" başlıklı bildirinin Türkçe tercümesi için bk. *TDA*, Fon: 538, Kutu: 2812, Gömlek: 23888, Sıra No: 2, Tarih: 01.01.1949, lef, 1-4.

²⁵ *Ulus*, 15 Şubat 1947, s. 3.

²⁶ *BCA*, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 266-793-48, Tarih: 06.06.1947.

²⁷ *BCA*, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 232-563-15, Tarih: 04.05.1944.

gönderilen bir mektupta memnuniyetle karşılanmıştır.²⁸ Türkiye'den Filistin'e göç etmek isteyen Musevilerin toplu halde müracaatları ise bazı milletvekillerini harekete geçirmiş ve İçişleri Bakanlığı'na konunun araştırılmasıyla ilgili önergeler verilmiştir.²⁹ Ayrıca İstanbul'daki Musevi okullarında ve gençlik teşekküllerinde Yahudilik propagandası yapıldığı tespit edilmiş ve Millî Eğitim Bakanlığı konuyla ilgilenmesi için uyarılmıştır.³⁰

İngilizlerin Filistin dosyasını BM'ye devretmelerinin ardından konuyu ele almak üzere özel bir komite kurulmuştur. Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi (UNSCOP-The United Nations Special Committee on Palestine) Yahudi Ajansı ve Siyonist lobilerden oldukça etkilenmiş ve Filistin'de iki devletli bir bölünme tavsiyesinde bulunmuştur. Bu öneri 181 Sayılı BM kararı olarak kabul edilmiş ve Genel Kurul'a sunulmuştur. Genel Kurul'daki ilk oylama 22 Kasım 1947'de yapılırken, 24 evet oyuna karşılık, 16 hayır oyu çıkmış ve geri kalan ülkeler de çekimser kalmıştır. Önerinin kabulü için gerekli üçte iki çoğunluğun sağlanabilmesi için Haiti, Liberya, Filipinler, Çin, Etiyopya ve Yunanistan siyasi baskı altına alınmış, böylece Liberya ve Filipinler'in oyunu değiştirmesi sağlanmıştır.³¹ Böylece Filistin'in geleceği için 29 Kasım 1947'de yapılan oylamada 10 çekimser, 13 ret ve 33 kabul oyu ile Filistin'in Araplar ve Yahudiler arasında taksim edilmesine, Kudüs'ün ise Uluslararası gözetim altında tutulmasına karar verilmiştir.³² Türkiye oylamada aleyhte oy kullanırken, Arap devletleri delegasyonları da başından beri taksim planı aleyhine olan tutumlarını sürdürmüşlerdir.³³

Bu kararla Filistin topraklarının yüzde 43'ünü teşkil eden 11.800 km² Araplara, yüzde 57'sini oluşturan 14.500 km² ise Yahudilere bırakılmıştır. Ayrıca Yahudi hâkimiyetinde kalan bölgenin nüfusu 509.780 Müslüman-Hristiyan ve 499.020 Yahudi'den oluşacaktı.³⁴ İsrail hükûmetinin 1952 yılı Ocak ayında hazırlattığı ve "İsrail'deki Araplar" başlığını taşıyan bir broşüre göre harpten önce, 1947 yılı sonunda Filistin'de yaşayan 1.300.000 Arap'ın 1.170.000'i Müslüman, 130.000'i ise Hristiyan'dı. Bunların 700.000'i bugünkü İsrail devletini

²⁸ Mektubun detayları için Bk. *BCA*, 30-10-0/110-736-16.

²⁹ *BCA*, 30-1-0-0/Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, Yer No: 42-252-14, Tarih: 11.11.1948.

³⁰ *BCA*, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer No: 101-628-7, Tarih: 13.11.1948.

³¹ Bazian, *age*, s. 188-193.

³² Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1991, s. 88-89.

³³ Walter Hollstein, *Filistin Sorunu, Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi*, Çev. Cemal A. Ertuğ, Yücel Yayınları, İstanbul, 1975, s. 213.

³⁴ Fildiş, *agm.*, s. 345.

teşkil eden topraklarda yerleşmiş idiler. Hristiyanlar; Ortodoks, Katolik, Latin, Marunî gibi muhtelif mezheplere ayrılmışlardı. Araplara ilaveten burada Dürzi, Çerkez, Ermeni gibi azınlıklar vardı. Arapların 850.000'i köylerde, 400.000'i şehirlerde yaşıyor ve 60.000'i de bedevi hayatı sürüyorlardı. Buradaki bilgilere göre diğer Arap memleketleriyle mukayese edilince, Filistin'de yaşayan Arapların hayat seviyelerinin daha yüksek olduğu görülüyordu. Sıhhat şartlarında iyileşme, ölüm nispetinde azalma göze çarpıyor, bilhassa tekstil, tütün ve inşaat sahalarında endüstriyel bir inkişafın ilk emareleri seçiliyordu. Bütün bu inkişafalarda 60 seneden beri Yahudilerin eski toprakları uğruna sarf ettikleri enerji ve gayretlerin büyük payı vardı. Bundan başka Yahudi muhaceretiyle Arap müstahsilinin de refahı yükselmişti. Yahudi muhacirlerinin ilmi metotları Arap çiftçisine misal teşkil etmiş, Yahudi gayretiyle açılan su membalarından Arap ziraatı da faydalanmıştı. Bu ilerlemenin en göze çarpan delili Arap nüfusunun bu müddet içinde %100 artmasıdır. Fakat Yahudi düşmanlığı, Arapların kültür ve iktisat sahalarında pek seçilebilir hamleler yapamamalarına sebep olmuştur.³⁵

İsrail hükûmetine göre Filistin'de Arap nüfusu iki katına çıkmış gibi gösterilirken, BM Özel Komitesi raporlarına da yansıyan ve Yahudilerin 1922'de nüfusun %12,91'ini teşkil ederken, 1946'da %32,96'sını oluşturmaları İngiliz manda yönetimi dönemindeki hızlı göçe bağlanmıştır. Bunun yanında tarihçi Arnold J. Toynbee, Filistin'e Yahudi göçüyle ilgili olarak 1968'de şunları söylemiştir:³⁶

“Bu 30 yıl boyunca Britanya Filistin'e her yıl Arapların ve Yahudilerin o zamanki baskılarının gücüne göre değişen bir Yahudi göçmen kotasıyla göçmen kabul etmiştir. Bu göçmenler İngiliz tahkimatları tarafından korunmasalardı Filistin'e giremezlerdi. Eğer Filistin Osmanlı Türk yönetimi altında kalsaydı ya da 1918 yılında bağımsız bir Arap devleti haline gelseydi, Yahudi göçmenler asla kedi ülkesinde Filistinli Araplardan üstün gelecek kadar büyük gruplar halinde kabul edilmeyecekti. Bugün İsrail devletinin var olmasının ve bugün 1 milyon 500 bin Filistinli Arap'ın mülteci olmasının nedeni 30 yıl boyunca, göçmenler kendi tankları ve uçaklarıyla kendi başlarının çaresine bakabilecek kadar çok sayıya ulaşana ve yeterince iyi silahlanıncaya kadar, İngiliz askeri gücünün Filistinli Araplara Yahudi göçünü dayatmış olmasıdır.”

Filistin için henüz taksim kararının tartışmaları devam ederken, karardan kısa bir süre sonra, 14 Mayıs 1948 tarihinde David Ben Gurion başkanlığında toplanan Yahudi Ulusal Konseyi, İsrail Devleti'nin kuruluşunu ilan etmiştir.³⁷

³⁵ TDA, Fon: 538, Kutu: 2391, Gömlek: 20703, Sıra No: 1, Tarih: 01.01.1952, lef. 1.

³⁶ Bazian, *age.* s. 196-197.

³⁷ Şenel, *agm.*, s. 163-164.

Gurion'un deklarasyonundan sadece 11 dakika sonra İsrail'in kuruluşu ABD tarafından fiilen tanınırken,³⁸ 17 Mayıs'ta da Sovyet Rusya, İsrail'i tanıdığını ilan etmiştir. Fransa Dışişleri Bakanı Georges Bidault 2 Haziran'da "İsrail ne kanuni ne de hakikatte bir devlet değildir" ifadeleriyle Fransız bakış açısını ortaya koyarken, İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin ise 9 Haziran'da Avam Kamarası'nda konuya ilişkin yaptığı konuşmada İngiltere'nin İsrail'i tanıması için hiçbir mecburiyeti olmadığını dile getirmiştir. Bevin ayrıca İngiliz hükûmetinin İsrail'i tanımayı ancak kendi görüşü ve milletlerarası kanunlar dâhilinde inceleyeceğini beyan etmiştir.³⁹ Bu noktada Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail'in bağımsızlık kararı hakkındaki görüşü oldukça önemlidir. Zira Amerika'ya göre Filistin'de teşekkül etmiş bir Yahudi hükûmeti vardır ve bu bir hakikattir. Buna göre İsrail, hayatiniyetini Araplar üzerinde kazandığı zaferlerle ispat etmiştir. Amerika'ya göre Arapların artık 30 milyonluk Arap gücünden bahsetmeleri anlamsızdır ve Amerika olaylara realist yaklaştığı için İsrail'i de facto olarak tanımıştır. İngiltere ise işi hukuki cepheden ele alarak bu tanımayı reddetmiştir.⁴⁰ İsrail'in Türkiye tarafından tanınması ise 24 Mart 1949 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla olmuştur.⁴¹

Arap-İsrail Savaşı ve Filistin Uzlaştırma Komisyonu

Filistin'deki İngiliz manda yönetiminin sona ereceği 14-15 Mayıs gece yarısından birkaç saat önce ilan edilen İsrail'in bağımsızlığı kararı Arap ülkelerinden Mısır, Ürdün, Suriye, Irak ve Lübnan kuvvetlerini harekete geçirmiş ve Birinci Arap-İsrail savaşı başlamıştır. Yukarıda adı geçen broşürde İsrail hükûmeti savaşın nasıl başladığıyla ilgili de bilgiler vermektedir. Buna göre; harp, tek tük gerilla faaliyetleri, münferit Yahudi köylerinin yakılması, Arap bölgesindeki Yahudi mallarının yakılması şeklinde başlamıştır. Harbin bu safhası komşu Arap memleketleri tarafından silah ve para yardımı gören Filistinli Araplar tarafından yapılmıştır. Öte yandan Suriye ve Lübnan'da talim görmüş Filistinli Araplarla teşkil edilmiş Arap Kurtuluş Ordusu Filistin'i şimalden istilaya başlamıştır. İsrail'e göre Suriye ve Lübnan'ın aktif yardımı olmadan böyle bir harekete girişilmesine imkân yoktur. Filistin Arapları ile Yahudiler arasında mühim çarpışmalar Mart ayında vuku bulmuş ve Mayıs 1948'e kadar sürmüştür. (İngiliz mandasının son bulması) Arap kuvvetlerinin mağlup olması ve şeflerinin kaçması Filistin'den dışarıya doğru kesif bir mülteci akınının meydana gelmesine sebep olmuş, daha Mayıs'ta bunların yekûnu 250.000'i bulmuştur. İsrail,

³⁸ Ilan Pappé, *Modern Filistin Tarihi*, Çev. Nuri Plümer, Phoenix Yayınları, Ankara, 2007, s. 180.

³⁹ TDA, Fon: 538, Kutu: 2392, Gömlek: 20719, Sıra No: 1, Tarih: 16.06.1948, lef. 1.

⁴⁰ TDA, Fon: 538, Kutu: 2800, Gömlek: 20397, Sıra No: 12, Tarih: 06.01.1949, lef, 1-2.

⁴¹ BCA, 30-18-1-2/Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), Yer No: 118-108-3, Tarih: 24.03.1949.

Arapların Filistin’i böyle muazzam kitleler halinde terk etmelerinin sebeplerini ise şöyle açıklamıştır:

1- Arapların harpten gayeleri, Yahudileri yalnız askeri bir mağlubiyete uğratmak değil, onları likide etmek, Filistin’den dışarı atmaktır. Bu niyetle hareket eden Arap’ın, galip Yahudi’nin de kendine karşı aynı şekilde hareket etmesini beklemesi tabi idi.

2- Müfrit Yahudilerin, merkezden emir almadan tahrip ettikleri Dei-Yassin köyü hadisesinin, Arap basını tarafından istismar edilmesi.

3- Arap Yüksek Komitesi tarafından halka verilen emirle Filistinlilerin harpten sonra dönmek üzere geçici olarak yerlerini terk etmeleri isteniyordu.

Yahudiler, Araplara yerlerinde kalmalarını ve normal hayatlarını yaşamalarını, canlarının ve mülklerinin her türlü taarruzdan masun bulunduğunu söyledilerse de söz geçiremediler. Bu sahada yaşayan 600.000 Müslümandan 1947’de yalnız 130.000 kaldı. Buna göre 1952’de İsrail’de 119.000 Müslüman, 35.000 Hristiyan, 15.000 Dürzi olmak üzere 170.000 Yahudi olmayan nüfus vardı.⁴²

Savaşın başlamasıyla birlikte başta ABD olmak üzere, Batılı devletlerin İsrail’i desteklemesi savaşın Araplar aleyhine gelişmesine sebep olurken, BM Güvenlik Konseyi de olaya müdahale kararında gecikmemiştir.⁴³ BM Güvenlik Konseyi ateşkes çağrısı yapmış ve arabuluculuk yapması için İsveç Kralı V. Gustave’nin yeğeni Kont Folke Bernadotte’u arabulucu tayin etmiştir.⁴⁴ Aynı günlerde İsrail de Güvenlik Konseyi’ne Arapların saldırılarını şikâyet etmiş ve 22 Mayıs’ta taraflara ateşkes çağrısı yapılmıştır. Çağrı ilerleyen günlerde tekrar edilse de karşılık bulmamış ve Bernadotte’un 8 Haziran’da sunduğu 9 maddelik ateşkes teklifi taraflarca kabul görerek, durum kısa süreliğine de olsa kontrol altına alınmıştır. Ancak 8 Temmuz’da taraflar arasında yeniden çatışmalar başlamış, BM’nin sert uyarıları neticesinde 17 Temmuz’da ateşkesi kabul ettiklerini açıklamışlar ancak bu ateşkes de başarıya ulaşmamıştır.⁴⁵

Bu dönemde Türkiye’nin Kudüs Başkonsolosluğu’ndan gönderilen raporlara göre Kudüs’te üç ayrı idareden söz edilmiş ve bunlar; İsrail hükûmeti veya ordusu, siyasi bir parti olmaya hazırlanan ve Kudüs’te oldukça kuvvetli bulunan Irguncular ve Stern grubu olarak sıralanmıştır. Özellikle Stern grubunun hükûmetin tetikçisi gibi hareket etmekle olduğu vurgulanırken, Kudüs’te Yahudi olmayan herkes için hayatın her geçen gün daha da tehlikeli bir hal almaya

⁴² TDA, Fon: 538, Kutu: 2391, Gömlek: 20703, Sıra No: 1, Tarih: 01.01.1952, lef. 2-3.

⁴³ Karaman, agm., s. 96.

⁴⁴ Ali Öner, *Dünden Bugüne Filistin*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2006, s. 65.

⁴⁵ Baş, agm., s. 139.

başladığı ifade edilmiştir.⁴⁶ Öyle ki İsrail aleyhine gözlem ve söylemlerde bulunan Bernadotte, 17 Eylül'de Stern grubuna ait bir barikatta durdurularak öldürülmüştür.⁴⁷ Olaydan beş gün sonra, 22 Eylül'de ise Şam'da toplanan Arap Yüksek Komitesi bütün Filistin topraklarını içine alacak şekilde Gazze'de bir Filistin devletinin kurulduğunu ilan etmiştir.⁴⁸ Tüm bu gelişmeler üzerine BM Güvenlik Konseyi 2 Aralık'ta 3 üye ülkeden (ABD, Fransa ve Türkiye) oluşacak olan Birleşmiş Milletler Filistin Uzlaştırma Komisyonu (United Nations Conciliation Commission for Palestine/UNCCP) kurulmasını teklif etmiştir.⁴⁹ Teklif 7 Aralık'ta Genel Kurul'da görüşülmüş ve 15 red oyuna karşılık 35 evet oyu ile kabul edilmiştir. Oylamada 8 ülke çekimser kalırken, Arap ülkeleri red oyu verenler arasında yer almıştır.⁵⁰ Türkiye'nin burada lehte oy kullanması ve Ortadoğu'da barışı sağlayacak oluşumlar içerisinde bulunma kararlılığı Arap devletleri nezdinde tepkiyle karşılanmıştır.⁵¹ Ancak Arapların asıl tavrı Türkiye'nin İsrail'i tanımasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Siyasi tanıma Türkiye-İsrail ilişkilerini olumlu etkilerken, Türk-Arap ilişkilerinde önemli kırılmalara sebebiyet vermiştir.⁵²

Oluşturulan Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nun görevleri ise şöyle açıklanmıştır:⁵³

“a- Mevcut koşullar altında gerekli gördüğü ölçüde, 14 Mayıs 1948 tarihli Genel Kurul'un 186 (S-2) sayılı kararıyla Birleşmiş Milletler Filistin Arabulucusuna verilen görevleri üstlenmek,

b- Mevcut kararlar kendisine verilen özel görev ve direktifleri ve Genel Kurul veya Güvenlik Konseyi tarafından kendisine verilebilecek ek görev ve direktifleri yerine getirmek,

c- Güvenlik Konseyi'nin talebi üzerine, Güvenlik Konseyi kararlarıyla Birleşmiş Milletler Filistin Arabulucusuna veya Birleşmiş Milletler Ateşkes Komisyonu'na verilen görevlerden herhangi birisini üstlenmek. Birleşmiş

⁴⁶ TDA, Fon: 538, Kutu: 2392, Gömlek: 20717, Sıra No: 1, Tarih: 31.08.1948, lef. 1.

⁴⁷ Öner, *age.*, s. 65.

⁴⁸ Karaman, *agm.*, s. 96.

⁴⁹ *Ayın Tarihi*, 2 Aralık 1948.

⁵⁰ *Ayın Tarihi*, 7 Aralık 1948.

⁵¹ Özmen, *age.*, s. 258.

⁵² Mehmet Ali Duran, “Türkiye-İsrail İlişkileri Ekseninde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası ve Filistin Meselesine Yaklaşımı (1948-1958)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 74, 2024, s. 163.

⁵³ Selma Göktürk Çetinkaya, “Filistin İle İlgili Birleşmiş Milletler Teşkilatlarının Kuruluş Süreçleri”, *Anadolu Strateji Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2024, s. 5.

Milletler Filistin Arabulucusunun Güvenlik Konseyi kararları uyarınca geri kalan tüm işlevlerine ilişkin olarak Güvenlik Konseyi'nin Uzlaştırma Komisyonu'na yaptığı talep üzerine, Arabuluculuk görevi sona erdirilecektir.”

Türkiye'nin Uzlaştırma Komisyonu delegeliğine 3 Ocak 1949 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla İstanbul Milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın seçilirken,⁵⁴ danışmanlıklarına da Dışişleri Bakanlığı personellerinden Tarık Emin Yenisey ve Orhan Eralp getirilmiştir. Ayrıca heyetin giderlerinin BM'ce karşılanmaması durumunda Dışişleri Bakanlığı bütçesinden karşılanacağı karara bağlanmıştır.⁵⁵ Komisyonda ABD'yi Mark Ethridge ve Paul Porter, Fransa'yı ise Claude de Boissagner temsil etmişlerdir.⁵⁶ Türk heyetinin tayini 5 Ocak'ta Komisyon Kâtipliğine tebliğ edilmiştir. Kâtiplik ise üç delegeye ayrı ayrı telgraf çekerek ilk toplantının Cenevre'de yapılacağını bildirmiştir. Buna karşılık Türk tarafı ilk toplantının Türkiye'de yapılmasını teklif etmiş, ancak bu teklif Amerikalı üye tarafından kabul görmemiştir.⁵⁷

İsrail'in Birleşmiş Milletler Daimi Delegeşi Aubrey S. Aban, Hüseyin Cahit Yalçın'ın yayımlanan bazı makalelerine atıfta bulunarak, bu makalelerin İsrail ve Arap devletlerinin karşılıklı iddialarını uzlaştırmakla görevli bir komisyonda üye olan bir zattan bekleneyeceği gibi, tamamen tarafsız yazılmış olmadıklarını dile getirmiştir.⁵⁸ Aslında İsrail delegesinin bu itirazlarına Yalçın'ın 31 Aralık 1949 tarihinde Ulus Gazetesi'nde yazmış olduğu yazı örnek gösterilebilir. Her ne kadar Yalçın burada yorum yapmaktan sakınsa da Kudüs'ün kati şekilde uluslararası bir statüye sokulmak istenmesine itiraz etmektedir. Zira ona göre bu durum bir taraftan Sovyetleri söz sahibi yapacak, diğer taraftan da İsrail ve Ürdün'ü anlaşma kabul etmez bir noktaya taşıyacaktır.⁵⁹ Bunun yanında Arap devletlerinden de Yalçın'a ciddi eleştiriler gelmiştir. Yalçın, İsrail Başbakanı Ben Gurion'a yaptığı ziyaretin ardından Mart 1949'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye sunduğu raporda İsrail'in bir an önce tanınması tavsiyesinde bulunmuş, Mısır'da yayın yapan bir gazete Yalçın'ı Yahudilere yardım etme konusunda fazlaca gayret göstermekle suçlamıştır.⁶⁰ Aslına bakılırsa bu tutum değişikliği Yalçın'ın değil, Türkiye'nin bu dönemde değişmeye başlayan dış

⁵⁴ *BCA*, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 118-87-1, Tarih: 03.01.1949.

⁵⁵ *BCA*, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 118-87-3, Tarih: 10.01.1949.

⁵⁶ Baş, agm., s. 142.

⁵⁷ *TDA*, Fon: 538, Kutu: 2800, Gömlek: 20397, Sıra No: 15, Tarih: 08.01.1949, lef. 1-2.

⁵⁸ *TDA*, Fon: 538, Kutu: 2765, Gömlek: 21193, Sıra No: 1, Tarih: 15.09.1949.

⁵⁹ *TDA*, Fon: 538, Kutu: 2766, Gömlek: 21589, Sıra No: 1, Tarih: 31.12.1949, lef. 1.

⁶⁰ Baş, agm., s. 143.

politika anlayışının bir tezahürüydü. Zira Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın yürürlüğe girmesi Türkiye'yi Batı'ya daha yakın bir politik perspektife sokmuştu. Zaten Filistin Uzlaştırma Komisyonu üyeliği Türkiye ile Arap ülkeleri arasında uzun yıllar devam edecek olan diplomatik soğukluğun da başlangıcını temsil ediyordu. Buna rağmen tavizsiz bir anti-komünist olarak nitelendirilen Yalçın, komisyon çalışmaları sırasında tarafsızlığını zedeleyecek herhangi bir tutum içerisine girmemiştir.⁶¹

Komisyon Faaliyetlerinde Türkiye'nin Rolü ve Diplomatik Çabalar

İlk toplantısını 17 Ocak 1949'da Cenevre'de Milletler Sarayı'nda yapan Filistin Uzlaştırma Komisyonu, Filistin meselesi için yoğun bir uğraş vermiş olmasına rağmen Yahudi bir çete tarafından öldürülmüş olan Kont Bernadotte'ü anarak işe başlamıştır. Dönüşümlü olarak planlanan komisyon başkanlığına ilk olarak Hüseyin Cahit Yalçın seçilmiş, ardından da komisyon merkezinin Kudüs'te kurulması için çalışmalara başlanmıştır.⁶² Aynı sıralarda Arap devletleri ile İsrail arasında mütareke görüşmeleri de devam ettirilmiş, Komisyon ise Arap ülkeleri başkentlerinde doğrudan görüşmeler yürütmüştür. Türkiye temsilcisi Yalçın 27 Ocak'ta Tel Aviv ziyaretinin ardından Kudüs'e geçmiştir.⁶³ Komisyon üyeleri 8 Şubat'ta İsrail Dışişleri Bakanı Moche Shertok ile mülteciler meselesini görüşürken,⁶⁴ Yalçın ve Fransa temsilcisi Boisagner, Eriha'daki mülteci kampını ziyaret etmişler ve buradan da Amman'a geçişlerdir.⁶⁵

Türk Delegasyonunun hazırladığı 28 Şubat 1949 tarihli rapora göre Komisyon ziyaretlere başlamadan önce İsrail Dışişleri Bakanı Shertok'u Kudüs'e davet ederek İsrail'in konuyla ilgili görüşünü almak istemiştir. Burada Shertok'un aşırı iddialarda bulunduğu anlatıldığı raporda, Arap mültecilerinin Filistin'e dönmelerine müsaade edilmeyeceği, Kudüs şehrinin Yahudilerle meskün yerlerinin İsrail'de kalması gerektiği, mukaddes mahallerin bulunduğu Arap yerleşimlerinin uluslararası bir statüde olması gerektiği ve Kudüs'ün İsrail'in hükûmet merkezi olduğuna yönelik görüşler sunduğu vurgulanmıştır. Buna karşın Kahire'de Başbakan ve Dışişleri Bakanı'yla yapılan görüşmede mülteciler işi halledilmedikçe herhangi bir görüşmeye

⁶¹ Çağrı Erhan-Ömer Kürkcüoğlu, "Filistin Sorunu", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, I* (1919-1980), ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009⁹, s. 640.

⁶² *Ayın Tarihi*, 20 Ocak 1949.

⁶³ *Ayın Tarihi*, 27 Ocak 1949.

⁶⁴ *Ayın Tarihi*, 8 Şubat 1949.

⁶⁵ *Ayın Tarihi*, 20 Şubat 1949.

girişilmeyeceği, Yahudilerin Asamble kararına riayet etmedikleri ifadeleriyle karşılaşmışlardır. Komisyon üyeleri Kral Faruk'la da görüşmek istemiş ancak herhangi bir cevap alamamışlardır. Ayrıca Cidde'de Emir Faysal, Riyad'da ise Kral İbn-i Suud ile görüşmeler yapılmış ve Mısır'dakine benzer talepler ileri sürülmüştür. Buna benzer görüşler Bağdat, Şam ve Beyrut'ta hükûmet yetkilileriyle yapılan görüşmelerde de dile getirilmiştir. Ürdün Kralı Abdullah ise diğer Arap ülkeleriyle birlikte hareket etmek niyetinde olduğunu ancak onlarla uzlaşma imkânı kalmadığına kanaat getirirse İsrail hükûmeti ile doğrudan temas kurabileceğini bayan etmiştir. Bu aşamada Arap ülkelerinin mülteciler meselesini şart koşmaları sonucunda Kudüs, hudutlar, iktisadi meseleler, liman ve hava meydanlarına giriş gibi sorunlar müzakere edilememiştir. Bununla birlikte İsrail'in mevcut durumuna da değinilen raporda, Yahudilerin harpten muzaffer çıktığı ve kurdukları devletin birçok ülke tarafından tanındığı, buna rağmen mali açıdan pek de iyi durumda olmadıkları ifade edilmiştir. İsrail'in uzlaşmaya yanaşmaması halinde Amerikan kredilerinin de kesileceğinin anlatıldığı raporda, bütün Arap ülkelerini korkutan asıl şeyin Yahudi emperyalizmi olduğu bildirilmiştir.⁶⁶

Komisyon, 21 Mart'ta Beyrut'ta Mısır Dışişleri Bakanı, Ürdün Başbakanı ile Dışişleri Bakanı, Suudi Arabistan Dışişleri Bakan Yardımcısı, Suriye Başbakanı, Irak Dışişleri Bakanlığı Arap İşleri Müdürü ve Lübnan Başbakanı ile Dışişleri Bakanı'nın hazır bulunduğu bir toplantı gerçekleştirmiştir. Burada mülteciler meselesi üzerinde Arap ülkelerinin birlikte hareket ettiği görülürken, esaslı bir teminat verilmesi şartıyla Kudüs'te uluslararası bir rejimi kabul edebileceklerini beyan etmişlerdir.⁶⁷ İsrail'in bazı bakanlıkları Kudüs'e taşımaya hazırlandığına ilişkin duyumdan sonra Hüseyin Cahit Yalçın, İsrail Başbakanına bir mektup yazarak Kudüs'le ilgili Asamble kararını hatırlatmış ve bu haberin tezip edilmesini talep etmiştir. İsrail'in Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na kabulüne ilişkin hazırlıkların olduğu bugünlerde, İsrail hükûmetinin kurul kararlarını pervasızca çiğnediğine vurgu yapan Yalçın, Filistin davasının anahtarını elinde bulunduran Washington hükûmetinin her ne kadar Yahudiler lehine görünüyorsa da Asamble kararına karşı bir İsrail devletini tanımayacağını sözlerine eklemiştir.⁶⁸

Beyrut toplantılarından sonra Komisyon, görüşmelerin tarafsız bir yer olan Lozan'da gerçekleştirilmesi kararını almıştır. Lozan'da komisyonun görevi Arap ülkeleri ile İsrail arasında imzalanan, ancak farklı şekillerde yorumlanan mütareke antlaşmalarının her iki taraf için de kabul edilebilir hale getirilmesi için

⁶⁶ TDA, Fon: 538, Kutu: 2813, Gömlek: 21321, Sıra No: 1, Tarih: 28.02.1949, lef, 1-7.

⁶⁷ TDA, Fon: 522, Kutu: 2775, Gömlek: 23355, Sıra No: 1, Tarih: 27.03.1949, lef, 1-2.

⁶⁸ TDA, Fon: 538, Kutu: 2813, Gömlek: 23422, Sıra No: 1, Tarih: 31.03.1949.

arabulucu rolü üstlenmek olarak belirlenmiştir. Fakat Arap ülkeleri mülteciler sorunu çözüme kavuşturulmadan İsrail ile barış yapamayacaklarını dile getirmişler, başlatılan diplomatik girişimler sonucunda bu tutumlarında belirgin bir yumuşamaya gitmişlerdir. Böylece 27 Nisan 1949'da Lozan'da Filistin meselesinin kesin çözümü için bir konferans toplanmıştır. Konferans'ta Uzlaştırma Komisyonu üyeleri her iki tarafla da ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirmiş, mülteciler sorunu, Kudüs'ün statüsü ve savaş sonrası yeni sınırların çizilmesi gibi konular ele alınmıştır. Yaklaşık 2 ay süren görüşmelerin ardından Lozan Konferansı mülteciler meselesi nedeniyle herhangi bir sonuç alınamadan dağılmıştır.⁶⁹

Bunun yanında Uzlaştırma Komisyonu'nun 23 Ağustos 1949 tarihli kararı gereğince kurulacak olan Orta Şark İktisadi Tetkik Heyeti için Türkiye'ye tahsis edilmiş olan Başkan Vekilliğine de Bakanlar Kurulunca Bayındırlık Bakanlığı Elektrik İşleri Etüd Dairesi Umum Müdürü Cemil Gökçen tayin edilmiştir.⁷⁰ 21 Kasım'dan itibaren ise Tarık Emin Yenisey ve Orhan Eralp'in yerine New York'ta yapılacak toplantılara Washington Büyükelçiliği İkinci Kâtibi Orhan Akbil'in katılması kararlaştırılmıştır.⁷¹ Filistin Mültecileri İstişare Komisyonu'na da İstanbul Milletvekili Refet Bele tayin edilmiştir.⁷² Bele bu göreve 22 Şubat 1961 tarihine kadar devam ederken, onun yerine Şahap Gürler atanmıştır.⁷³

Lozan Konferansı'nın ardından Uzlaştırma Komisyonu'nun BM Genel Kurulu'na sunduğu rapor sonucunda 8 Aralık 1949'da 302/4 sayılı karar alınmış ve Filistinli mültecilere 1950 yılı için 33.700.000 dolarlık yardım yapılmasıyla birlikte BM Filistinli Mültecilere Yardım Teşkilatı kurulması karara bağlanmıştır.⁷⁴ Konferansta herhangi bir uzlaş sağlanamamasına rağmen İsrail Parlamentosu 19 Aralık'ta Kudüs'ü Başkent ilan etmiştir. Böylece Filistin meselesi bundan sonra Kudüs ekseninde şekillenmeye başlamıştır.

Aynı tarihlerde Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nca teşkil edilen Tali Komite, Kudüs'ün uluslararası statüye tabi olması için bir proje hazırlamış ve bu projeyi Kasım ayında gerçekleştirilecek toplantısında görüşülmek üzere Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunmuştur. Türkiye teklifin desteklenmesinden yana tavır almış ancak Genel Kurul'da görüşmelerin başlamasını müteakiben Ürdün

⁶⁹ Baş, agm., s. 145-147.

⁷⁰ BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 120-66-14, Tarih: 12.09.1949.

⁷¹ BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 121-83-4, Tarih: 21.11.1949.

⁷² BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 122-32-5, Tarih: 08.04.1950.

⁷³ BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 158-43-19, Tarih: 22.02.1961.

⁷⁴ Armaoğlu, age, s. 107-108.

Kralı, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye telgraf göndererek Türkiye'yi bu proje aleyhinde oy kullanmaya davet etmiştir. Bunun üzerine Dışişleri Bakanlığı, Başbakanlığa bir yazı göndererek Türkiye'nin Uzlaştırma Komisyonu'nda bulunmasından dolayı aleyhte oy kullanmasının mümkün olmadığını bildirmiştir. Başbakanlığın da bu düşüncüyü desteklemesi Komisyon üyelerinin elini güçlendirirken, Genel Kurul'a projenin takdimini yapan Komisyon Başkanı Hüseyin Cahit Yalçın, daha iyi bir proje hazırlanması durumunda kabulde mahzur görülmediğini ifade etmiştir. Mevcut proje Kudüs'ün tamamen uluslararası bir statüde olmasını öngörmediği halde Avusturya gibi bazı ülkeler bu konuda daha da ileri gitmek gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Avusturya'nın teklifine Sovyetler, bölgede nüfuzunu artırmak ümidiyle destek verirken, Mısır devreye girerek Türk hükûmetinden daha fazla ileri gidilmemesini rica etmiştir. Türk delegasyonu ise hem teklife sadık kalmak hem Sovyet nüfuzunu engellemek hem de Ürdün ve Mısır gibi devletlerden gelen ricaları dikkate alması gözükmek için Avusturya'nın teklifini reddetmiştir. Genel Kurul'da yapılan oylamada ise Türkiye, ABD, İngiltere, Yugoslavya, Uruguay, Güney Afrika, İsveç, Norveç, İsrail, İzlanda, Guatemala, Danimarka, Kostarika ve Kanada aleyhte oy kullanmışlardır. Böylece hem Arap ülkeleri hem de İsrail'in tepkisini çekecek bir karar alınmasının önüne geçmiştir.⁷⁵

Filistin Uzlaştırma Komisyonu 1950 yılı başlarında Arap ülkeleri ve İsrail'e düzenlediği bir dizi ziyaretle çalışmalarına devam ederken, Türkiye'de 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimler neticesinde Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı yerini Demokrat Parti'ye bırakmış, hem iç hem de dış politikada gözle görünür değişimler yaşanmaya başlamıştır. Dış politikada özellikle Ortadoğu'daki gelişmeler yakından takip edilirken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yönünü Batıya dönmüş olan Türkiye, Demokrat Parti döneminde de bu politik yaklaşımını sürdürmeye devam etmiştir. İktidar değişiminin daha ilk aylarında Kore Savaşı'nın patlak vermesi Türkiye'de bir fırsat olarak değerlendirilmiş ve Başbakan Adnan Menderes'in "*Ortak güvenlik ruhunu yürütmek ve itibarımızı yükseltmek bakımından, bizim hesabımıza yaman bir fırsattı*"⁷⁶ şeklinde özetlediği bu yeni gelişme Türkiye'nin NATO'ya girişinin anahtarı olmuştur. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın "*Birleşmiş Milletlere bağlılığını her vesile le gösteren ve vâkı tecavüze karşı bu teşkilatın zamanında harekete geçmesini memnuniyetle gören Türkiye, Güvenlik Konseyi'nin davetine uyarak Kore'ye bir askeri birlik göndermek suretiyle kendisine düşen vecibeyi zamanında yerine getirmiştir*"⁷⁷ açıklamaları ise Batı'yla

⁷⁵ TDA, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21869, Sıra No: 2, Tarih: 01.01.1950, lef, 1-2.

⁷⁶ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim, Geçirdiklerim*, IV (1945-1971), Yenilik Basımevi, İstanbul, 1971, s. 227.

⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Birinci Birleşim, Tarih: 01.11.1950, s. 10.

işbirliğinin önemini göstermiştir. Yöneticilerden gelen bu açıklamalar Türk basınında da söylem değişimine sebep olmuş ve basın, hükûmetin attığı adımları destekleyen haberler yapmaya gayret göstermiştir. Türkiye'nin Kore'ye gönderdiği 4.500 asker, farklı gazetelerde farklı manşetlerde kamuoyuna sunulurken, Milliyet Gazetesi "Kore Harbine Dört Bin Beş Yüz Kişilik Kuvvet Gönderiyoruz" başlığını kullanmıştır.⁷⁸ Nihayet Balkan savunmasının güçlendirilmesi ve Sovyet tehditlerinin önüne geçilmesi amacıyla 18 Şubat 1952 tarihinde resmen NATO'ya kabul edilen Türkiye, Batı ile olan bağı güçlendirecek yeni bir argüman bulmuş,⁷⁹ ancak bu durum Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında da önemli bir kırılma noktasını teşkil etmiştir. Zira NATO'ya üyelik özellikle Arap ülkeleriyle ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.⁸⁰ Hatta Mısır'da Cemal Abdül Nasır'ın başlattığı Arap bağımsızlık, milliyetçilik ve kalkınma hareketinden sonra daha da kötüye giden ilişkiler, kısa sürede Türkiye ile Mısır'ın Ortadoğu'da liderlik mücadelesine evrilmiştir.⁸¹

Birçok uluslararası gelişmeyle birlikte İsrail'in Türkiye tarafından tanınması ve Türkiye'deki iktidar değişikliği Türkiye-İsrail ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olurken, iki ülke arasındaki ticari ilişkiler de geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu sıralarda İsrail gazetelerinde Hüseyin Cahit Yalçın'ın görevinden çekileceği yazılmış,⁸² aynı haberler Haziran ayında da devam ettirilmiştir.⁸³ Nihayet 22 Haziran 1950 tarihinde görevinden ayrılan Yalçın'ın⁸⁴ yerine geçici olarak Orhan Eralp atanmıştır.⁸⁵ Cenevre toplantılarında Türkiye'yi temsil eden Eralp 15 Temmuz 1950 tarihli raporunda, Ocak ayında Cenevre'de başlayan toplantılarda ABD temsilcisinin teklifiyle Kudüs'e uluslararası statünün kazandırılması işinin Vesayet Konseyi'ne havale edildiğini, Filistin'le ilgili tüm meselelerin halli vazifesinin Komisyon'da bulunduğunu belirttikten sonra, Arap ve Yahudi tarafların aynı masa etrafında karşılıklı görüşmeler yapmasıyla Komisyonun arabuluculuk vazifesini layıkıyla yerine getirebileceğini ifade ettiğini aktarmıştır.

⁷⁸ *Milliyet*, 26 Temmuz 1950, s. 1.

⁷⁹ Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi, İslam, Milliyetçilik ve Modernlik*, Çev. Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 309.

⁸⁰ Kemal H. Karpat, *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 158.

⁸¹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, Çev. Recep Boztemur, Timaş Yayınlar, İstanbul, 2011, s. 258.

⁸² *TDA*, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21858, Sıra No: 2, Tarih: 18.05.1950.

⁸³ *TDA*, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21858, Sıra No: 3, Tarih: 16.06.1950.

⁸⁴ *BCA*, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 123-54-20, Tarih: 22.06.1950.

⁸⁵ *TDA*, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21854, Sıra No: 1, Tarih: 16.06.1950.

Eralp devamla Komisyonun 29 Mart'ta taraflara bir muhtıra tevdi ettiğini, buna göre muhtelif komiteler kurulması ve her komiteye de özel görevler verileceğinin iletildiğini aktarmıştır.⁸⁶ Komisyon 30 Mayıs'ta taraflara birer nota daha göndererek teklifini yinelemiş,⁸⁷ ancak ne Arap ülkeleri ne de İsrail tarafından olumlu bir cevap alamamıştır.⁸⁸ Mısır delegasyonu, hükûmetinin daha evvel verdiği karara istinaden şartlarının kabulü noktasında ısrarcı olurken, Lübnan ve Suriye delegeleri de aynı fikirde olduklarını beyan etmişlerdir.⁸⁹ 29 Haziran'da ise Ürdün delegasyonundan aynı tarzda bir cevap alınmıştır.⁹⁰

Eralp raporunda birçok tali meselenin gündeme getirilmesine rağmen, Komisyonun tarafları birbirlerine yakınlaştırmaya muvaffak olamadığını dile getirmiştir. Öte yandan 29 Mart tekliflerinin reddedildiği günlerde Filistin meselesinin daha da gerginleştiği anlaşılmaktadır. Rapor, Komisyonun netice alamamasının sebeplerini iki tarafın Filistin siyasetinde aramak gerektiği noktasına vurgu yaparken, 40 milyonluk Arap âleminin 1 milyonluk Yahudi topluluğunu yenememiş olmasını sindiremediğini, statükonun devamını da ileride Yahudileri bu topraklardan çıkarmak ümidiyle istediklerini anlatmaktadır. İsrail tarafının ise genişleme konusunda Arap ülkelerinin endişelerini giderecek herhangi bir girişimde bulunmadığı ifade edilirken, Komisyonun Ortadoğu'da barışın tesisi için çalışmalara devam ettiğine vurgu yapılmıştır.⁹¹

Filistin meselesinin Birleşmiş Milletler gündemine geldiği ilk günden itibaren Türk delegasyonunun gerek Arap ülkeleriyle dostluk münasebetleri gerekse de adaletin tesisi için Araplar lehine hareket ettiğini anlatan Eralp, Uzlaştırma Komisyonu'nun dahi Arap dostluğunu daima göz önünde tuttuğunu dile getirmiştir. Eralp, bunula beraber İsrail'le ilişkilerin geliştirilmesinden itibaren onlar aleyhine bir hareketten kaçınıldığını ve mümkün olduğunca tarafsız davranıldığını anlatmıştır. Komisyonun da aynı hassasiyetle hareket ettiğini vurgulayan Eralp, bundan sonraki çalışmaların da aynı anlayışla yürütüleceğini beyan etmiştir.⁹²

⁸⁶ TDA, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21863, Sıra No: 1, Tarih: 17.05.1950, lef, 2-3; raporun başka bir sureti için Bk. TDA, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21877, Sıra No: 1, Tarih: 01.09.1950, lef, 1-24.

⁸⁷ TDA, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21857, Sıra No: 4, Tarih: 30.05.1950, lef, 1-2.

⁸⁸ TDA, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21857, Sıra No: 1, Tarih: 06.07.1950.

⁸⁹ TDA, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21856, Sıra No: 1, Tarih: 14.06.1950.

⁹⁰ TDA, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21849, Sıra No: 1, Tarih: 29.06.1950.

⁹¹ TDA, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21863, Sıra No: 1, Tarih: 15.07.1950, lef, 9, 12, 13.

⁹² Aynı yer, lef, 13-14.

Komisyon, dört Arap ülkesi ve İsrail'e gönderilen 3 Temmuz tarihli son mektuba da olumlu cevap alınamaması üzerine 15 Temmuz itibariyle Cenevre'deki görüşmelere son verme kararı almış ve bu tarihten itibaren Kudüs'teki merkezine geri dönme niyetinde olduğunu açıklamıştır. Hem adı geçen mektup hem de Arap ülkelerinin bu mektuba verdikleri cevaba dair İsrail hükûmetini bilgilendirmek amacıyla 4 Temmuz'da İsrail Dışişleri Bakanlığı'na da ayrı bir mektup gönderilmiştir.⁹³ Böylece Cenevre görüşmeleri tıpkı Lozan'da olduğu gibi herhangi bir sonuç alınmadan sonuçlandırılmıştır.

Orhan Eralp, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 2 Temmuz 1950 tarihli şifreli telgrafında Amerikan delegasyonunun ricası üzerine Kudüs'e hareketin birkaç gün ertelendiğini, Komisyonun son toplantısını 15 Temmuz'da Cenevre'de gerçekleştirdikten sonra, Ağustos ayının ilk günlerinde Kudüs'te toplanmaya karar verildiğini aktarmıştır. Eralp, ayrıca 15 Temmuz'dan sonraki bir günde ilk uçakla Ankara'ya dönmesi tensip buyurulduğu takdirde kendisine yevmiye ve harcırahının aktarılmasını rica etmiştir.⁹⁴ Eralp'in isteği üzerine işlemleri derhal başlatılmış, Cenevre Başkonsolosluğu'nun müzekkeresine aynı gün Dışişlerinden de cevap yazılarak Ankara'ya dönmesi uygun görülmüştür.⁹⁵

Türkiye'nin Uzlaştırma Komisyonu Başkanlığı görevini vekâleten yürüten Orhan Eralp'in yerine 30 Temmuz'da eski Dışişleri Bakanlarından Dr. Tevfik Rüştü Aras atanmıştır. Eralp ise müşavir olarak görevlendirilmiştir.⁹⁶ Komisyonda Türkiye adına delege olarak görevlendirilen Tevfik Rüştü Aras, Atatürk döneminde Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmüş, ancak Atatürk'ün vefatının ardından siyasi konjonktür gereği kabinedeki pozisyonunu kaybetmiş kıdemli bir diplomat ve devlet adamıydı. 1946 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılarak Demokrat Parti saflarına geçmek istemişse de, dönemin siyasi atmosferinde Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerine dair yazıları nedeniyle aday gösterilmemiştir. Aras, kimi çevrelerce komünist sempatzanı olmakla itham edilmesine rağmen, Truman Doktrini'ni desteklemesi ve İngiltere Büyükelçiliği ile diplomatik düzeyde yakın ilişkiler tesis etmesiyle dikkat çeken çok yönlü bir siyasi figür olarak tarihî kayıtlarda yer almaktadır.⁹⁷ Parti'nin kuruluş evresinde Celâl Bayar'la yakın işbirliği içinde olan Aras, bu süreçte gerçekleştirilen strateji toplantılarına kendi evinde ev sahipliği yapmıştır.

⁹³ TDA, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21866, Sıra No: 1, Tarih: 05.07.1950, lef, 1.

⁹⁴ TDA, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21868, Sıra No: 2, Tarih: 04.07.1950.

⁹⁵ TDA, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21868, Sıra No: 1, Tarih: 04.07.1950.

⁹⁶ BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 123-61-6, Tarih: 30.07.1950.; TDA, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21874, Sıra No: 2, Tarih: 29.07.1950.

⁹⁷ Baş, agm., s. 150.

Bununla birlikte, siyasi görüşlerinin parti içinde 'sol eğilimli' olarak nitelendirilmesi ve bu doğrultuda eleştirilere maruz kalması, nihayetinde yeni oluşum içinde kalıcı bir pozisyon edinmesini engellemiştir. Ancak Bayar, partinin kuruluş aşamasında Aras'ın önemli katkıları olduğunu düşündüğü için onun Komisyon üyeliğine atanmasını sağlamıştır.⁹⁸ Aras bu görevi 5 Mart 1951 tarihine kadar sürdürürken, aynı zamanda Türkiye İş Bankası Yönetim Kurulu üyeliğine getirilmiş ve 26 Nisan 1952'de de Yönetim Kurulu Başkanı seçilmiştir.⁹⁹

Komisyon başkanlığındaki değişim Türkiye'nin Filistin meselesine yaklaşımını da kuşkusuz etkilemiştir. Her şeyden önce Türkiye'de gerçekleşen iktidar değişimi, gerek iç gerekse de dış politikada birtakım köklü değişimleri de beraberinde getirmiştir. Zira önceki dönemden devralınan sorunlar Demokrat Parti'yi bir hayli zorlarken, bir taraftan yeni iktidarda "huzur" arayan toplumun beklentilerini karşılamak, diğer taraftan da, Soğuk Savaş'ın en çetin koşullarında, Türkiye gibi stratejik bir ülkenin batı mı yoksa doğu yanlısı bir politika mı takip edeceğini sorgulaması gerekmiştir. Uzlaştırma Komisyonunda da aynı ikilemle karşı karşıya kalan iktidar, Yalçın zamanındaki gibi meseleye adil yaklaşımı devam ettirmek ve batı (daha çok NATO) yanlısı tutumundan taviz vermemek üzerine politika geliştirmiştir. Kuşkusuz iktidar değişimiyle gelen ideolojik değişimin etkisini de hesaba katmak ve DP'nin daha liberal politikalar takip etmesini Filistin meselesi ya da Ortadoğu politikaları bağlamında değerlendirmek gerekmektedir.

Ağustos ayında Beyrut'ta gerçekleştirilen toplantılarda Türkiye'yi Tefik Rüştü Aras temsil ederken,¹⁰⁰ Beyrut'ta 4 gün kalan Komisyon, 7 Ağustos'ta Kudüs'e geçmiştir. Çalışmalarını buradan sürdüren Komisyon üyeleri, 10 Ağustos'ta İskenderiye'de Mısır Dışişleri Bakanı ile bir görüşme gerçekleştirmiş, buradan da Tel-Aviv'e geçmişlerdir.¹⁰¹ Komisyon, Amman'da da Kral ve hükûmet üyeleriyle görüşmeler yapmış ve Komisyonun şimdiye kadar bir başarı gösterememesinin Araplarda ümitsizliğe yol açtığı konuşulmuştur. Amman ziyaretiyle ilgili Dışişleri Bakanlığı'nı bilgilendiren Başkâtiplik, Aras'ın Delegasyon Başkanlığı'na atanmasının hem kral hem de halk nezdinde memnuniyetle karşılandığını aktarmıştır.¹⁰² Öte yandan Şam'da Suriyeli

⁹⁸ Metin Toker, *DP'nin Altın Yılları (1950-1954)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 52.

⁹⁹ Fadime Tosik Dinç, *Yakın Dönem Türk Tarihinde Bir Devre Damgasını Vuran Hariciyeci: Tefik Rüştü Aras*, Asos Yayınları, Elazığ, 2022, s. 32-33.

¹⁰⁰ *TD4*, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21875, Sıra No: 1, Tarih: 01.08.1950.; *Milliyet*, 1 Ağustos 1950, s. 1.

¹⁰¹ *TD4*, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21871, Sıra No: 4, Tarih: 14.08.1950, lef, 1.

¹⁰² *TD4*, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21872, Sıra No: 1, Tarih: 19.08.1950, lef, 1.

yetkililerle görüşen Komisyon üyeleri, Ağustos'un son haftasında Lübnan hükûmetiyle de bir dizi temasta bulunduktan sonra 29 Ağustos'ta Türkiye'yi ziyaret etmeyi kararlaştırmıştır. Ziyaretin detaylarını Dışişleri Bakanlığı'na bildiren Aras, Komisyonun 2 gün için Ankara'da bulunacağını, sonraki 2 ya da 3 günde ise İstanbul'u ziyaret edeceğini ifade etmiştir. Komisyonun Ankara'da önce Dışişleri Bakanı ve Başbakan'la görüşeceğini anlatan Aras, kabul buyurması durumunda Cumhurbaşkanı'yla da Ankara veya Yalova'da bir görüşme gerçekleştirmek niyetinde olduğunu, ayrıca Ankara ve İstanbul'daki otellerde konaklama için 10'ar kişilik yer ayrıtılmasını rica etmiştir.¹⁰³ 24 Ağustos'ta Dışişleri Bakanlığı'na bir telgraf daha gönderen Aras, görüşmeleri tamamlamak ve raporunun ilk kısmını tamamlayabilmek için hareketini birkaç gün erteleyen Komisyonun 4 Eylül Pazartesi günü Birleşmiş Milletlere ait hususi bir uçakla Ankara'ya hareket edeceğini bildirmiştir.¹⁰⁴ Aras, 1 Eylül'de gönderdiği bir başka telgrafta ise uçuş detaylarını vermiş ve Komisyonun Ankara ve İstanbul'da bulunacağı tarihlerde Amerikan ve Fransız Büyükelçiliklerine malumat verilmesi gerektiğini ilave etmiştir.¹⁰⁵ Komisyonun Ankara ziyareti esnasında Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Komisyon başkan ve üyelerine bir öğle yemeği tertip etmiş,¹⁰⁶ İstanbul ziyareti esnasında ise Vali Fahrettin Kerim Gökay Komisyon üyeleriyle ilgilenmiştir. Burada Komisyon Başkanı Amerikalı Temsilci Palmer, 2 Ekim'de hazırladıkları raporu BM'ye sunacaklarını bildirmiştir.¹⁰⁷

Ankara ve İstanbul ziyaretlerinden sonra Cenevre'ye geçen Uzlaştırma Komisyonu üyeleri çalışmalarına burada devam etmiştir. Komisyonun Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne sunduğu ve uzlaştırma çabalarına dair yazının bir suretini Dışişleri Bakanlığı'na gönderen Aras, toplantıların 5 Ekim'de başladığını ve Kudüs'te hazırlanıp takdim edilen rapora ilave olarak Asamble'ye özet bir rapor verilmesinin kararlaştırıldığını bildirmiştir. Aras, 24 Ekim'de Washington'da Amerikan Dışişleri yetkilileri ile yapılacak görüşmeden sonra son şeklini alacak olan rapora göre, Arap ülkeleriyle İsrail arasında bugünkü mütareke durumunun devamıyla, normal münasebetlerin tesis edilmesinin barış için tehlikeli olduğunu vurgulamıştır. Bundan dolayı Asamble'nin tarafları görüşmeye davet etmesinin talep edileceği, bunun yanında Arap mültecilerin bir kısmının İsrail dışında yerleşmesinin sağlanmasına işaret edilmiştir. Ayrıca

¹⁰³ TDA, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21871, Sıra No: 4, Tarih: 14.08.1950, lef, 1-2.

¹⁰⁴ TDA, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21871, Sıra No: 5, Tarih: 24.08.1950.

¹⁰⁵ TDA, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21871, Sıra No: 1, Tarih: 01.09.1950, lef, 1-2.

¹⁰⁶ *Milliyet*, 6 Eylül 1950, s. 1.

¹⁰⁷ *Milliyet*, 8 Eylül 1950, s. 2.

yurtlarına dönmeyen mülteciler için İsrail'den alınacak tazminat hakkında araştırma yapmak üzere 3 kişilik bir komisyon kurulması da kararlaştırılmıştır. Aras bundan başka Londra'da görüştüğü İngiliz yetkiliyle görüşlerinde mutabakat olduğunu da eklemiştir.¹⁰⁸ Bu yılın sonlarında İsrail ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkilere dair de bir beyanat veren Aras, bölgede nihai barışın sağlanmasını en çok arzu edilen husus olarak değerlendirmiş ancak Arap ülkelerinin böyle bir fikirde olmadıklarını dile getirmiştir.¹⁰⁹

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne 15 Mart 1951 tarihinde 9. İlerleme Raporu'nu sunan Uzlaştırma Komisyonu,¹¹⁰ Filistin meselesinde nihai sonuca ulaşmak ve İsrail ile Arap ülkeleri arasında kalıcı barışı tesis etmek amacıyla bu defa Paris'te bir konferans toplamaya karar vermiştir. 10 Eylül'de planlanan konferansa davet edilen Arap ülkeleri, İsrail temsilcisi ile aynı masada oturmama şartıyla olumlu cevap verebileceklerini açıklayınca ilk ciddi kriz yaşanmıştır.¹¹¹ Bunun üzerine Aras tarafından Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen yazıda ilgili taraflara toplantı gündeminin bildirilmediği, özellikle mülteciler sorununun Komisyon tarafından halline çalışılacağı ifade edilmiştir.¹¹² 10 Eylül'de toplanan ve Mısır, Ürdün, Suriye ve İsrail temsilcilerinin hazır bulunduğu konferansta önce Arap ülkeleri temsilcileri sonra da İsrail temsilcisiyle görüşmeler yapılmıştır. 17 Eylül'deki toplantının ardından ise ilgili taraflara Komisyon tarafından hazırlanan yeni bir barış planı sunulmuştur. Barış planı taslağı aşağıdaki maddelerden oluşmuştur:¹¹³

“1- Anılan devletlerin, her şeyden önce, Birleşmiş Milletler üyesi ve mütareke sözleşmeleri imzacısı sıfatıyla almış bulundukları taahhütleri teyit etmeleri.

2- 1948 muhasamat hareketlerinden mütevellit zararlara ait tazminat taleplerinden, karşılıklı olarak, feragat edilmesi.

3- Yurtlarına dönmek isteyen ve İsrail iktisadi hayatına katılmaları kabil olan mültecilerin yurtlarına dönmelerinin İsrail tarafından kabulü.

4- Yurtlarına dönmeyen mültecilerin Filistin'deki malları için, Uzlaştırma Komisyonu Mülteciler Ofisi'nin yapacağı takdiri kıymet esas tutularak, toptan bir tazminat ödenmesinin İsrail tarafından kabulü.

¹⁰⁸ TDA, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21990, Sıra No: 3, Tarih: 16.10.1950, lef, 1-2.

¹⁰⁹ TDA, Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21878, Sıra No: 1, Tarih: 01.12.1950, lef, 1.

¹¹⁰ *Milliyet*, 16 Mart 1951, s. 3.

¹¹¹ *Aynı Tarihi*, 15 Ağustos 1951.

¹¹² TDA, Fon: 538, Kutu: 2771, Gömlek: 22221, Sıra No: 27, Tarih: 14.08.1951, lef, 1-3.

¹¹³ TDA, Fon: 538, Kutu: 2771, Gömlek: 22217, Sıra No: 15, Tarih: 18.09.1951.

5- Bloke banka hesaplarının, karşılıklı olarak, serbest bırakılması.

6- Mütareke sözleşmelerinin yeniden gözden geçirilmesi ve tadili.”

Komisyonun sunduğu bu proje tarafları memnun etmezken, toplantıya katılan İsrail temsilcisi, İsrail ile Araplar arasında bir saldırmazlık anlaşması yapılmasına dair projeyi 5 Ekim’de Komisyona sunmuş,¹¹⁴ ancak teklif Arap Birliği tarafından derhal reddedilmiştir. Bu teklif İngiltere gibi bazı Avrupa ülkelerinin yanında, birçok ülkede İsrail’in genişleme niyetinin bir tezahürü olarak algılanmıştır.¹¹⁵ Buna rağmen İsrail, yapılacak saldırmazlık anlaşmasının nihai barışın zeminini oluşturacağını savunmuştur. Arap ülkeleri ise mülteciler yerlerine dönene kadar İsrail ile masaya oturmayı kabul etmeyeceklerini beyan etmişlerdir. Böylece görüşmeler 20 Kasım’da resmen sonlandırılmış ve konferanstan beklenen başarı sağlanamamıştır.¹¹⁶ Türkiye’nin Komisyon temsilcisi Aras, son bir gayret göstergesi olarak toplanan konferansın faydasız olmadığını savunmuştur.¹¹⁷

Konferanstan sonra Uzlaştırma Komisyonu’nun 10. İlerleme Raporunu görüşmek üzere 20 Kasım 1951’de toplanan BM Genel Kurulu Özel Siyasi Komitesi, raporu 7 Aralık’ta BM Genel Kurulu’na göndermiştir. Rapor 7 Ocak 1952’de okunurken, raporda Arap-İsrail çatışmasının tüm Ortadoğu’yu tehdit eder bir hale geldiği ve bunun BM’ye karşı bir meydan okuma vaziyeti aldığı ifade edilmiştir. Bölgedeki çözümün de ancak BM’ce bulunabileceği vurgulanmıştır. Komisyon Başkanı Fransız Delege Leon Marchal, Komisyon çalışmalarında herhangi bir başarıya ulaşamadığı da belirterek Komisyon merkezinin Kudüs’ten New York’a taşınması gerektiği önerisinde bulunmuştur.¹¹⁸ Ardından da Türkiye, ABD, Fransa ve İngiltere tarafından hazırlanan teklif görüşülmüştür. Buna göre BM’nin meseleyi “*adalet ve realizm havası içinde ve müteakiben bir feragat esası üzerinde*” halletmesi gerektiğinin altı çizilirken, Uzlaştırma Komisyonu’nun çalışmalarına devam etmesi istenmiş, Komisyona İngiltere’nin de dâhil edilmesi önerilmiştir. Görüşmelerde Türk delegasyonu üyesi İlhan Savut, bölgedeki istikrarsızlığın bir hoşnutsuzluk doğurduğunu ve barışın sağlanması yolunda önemli bir gayretin gösterilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁹

¹¹⁴ *Ayun Tarihi*, 5 Ekim 1951.

¹¹⁵ *TD4*, Fon: 538, Kutu: 2771, Gömlek: 22217, Sıra No: 11, Tarih: 28.09.1951, lef, 1.

¹¹⁶ Baş, agm., s. 153.

¹¹⁷ *TD4*, Fon: 538, Kutu: 2771, Gömlek: 22215, Sıra No: 2, Tarih: 05.12.1951, lef, 1.

¹¹⁸ *Ayun Tarihi*, 7 Aralık 1951.

¹¹⁹ *Milliyet*, 7 Ocak 1952, s. 3.

BM görüşmelere 14 Ocak'ta devam etmiş ve tasarıya Kanada'nın teklifiyle, Uzlaştırma Komisyonu'nun başarıya ulaşamamasında asıl sorumluluğun hükûmetlerde olduğu ifadesi eklenmiştir.¹²⁰ Uzlaştırma Komisyonu üyesi ülkelerin kararlı tutumuna rağmen Sovyet yetkilisinin Komisyonun lağvedilmesine ilişkin görüşü ise uzun tartışmalara sebep olmuştur. Sovyet teklifine İsrail de sıcak bakarken, bunun yerine merkezi New York'ta olan bir Danışma Kurulu'nun kurulmasını teklif etmiştir. Görüşmeler sonucunda barışın tesisi için tarafların ısrarla müzakereye davet edilmeleri tavsiye edilmiştir.¹²¹ Türkiye'nin Komisyon temsilcisi Aras ise Komisyonun dağıtılmasının ihtimali olmadığı, fakat başka bir şekle bürünmesinin kuvvetle muhtemel olduğunu beyan etmiştir.¹²²

BM Genel Kurulu, 26 Ocak'ta Filistin meselesinde uzlaşma için ilk sorumluluğun taraf olan devletlere ait olduğu, bundan dolayı Komisyonun, Genel Kurul kararları için mesai sarf etmesi gerektiği ve tarafların yardım taleplerine amade olunması prensibi kararını almıştır. Ancak taraf olan devletlerden herhangi bir müracaat almayan Komisyon, Arap mültecilerin Filistin'de bıraktıkları emlakın tazminata esas olmak üzere tahriri ve Arap mültecilerin İsrail'deki bankalarda bıraktıkları ve İsrail makamlarının bloke ettikleri mevduatın sahiplerine iadesinin temini meseleleriyle meşgul olmuştur.¹²³

Nihayetinde Filistin meselesinde siyasi çözümün BM'de aranması gerektiğini beyan etmesiyle Komisyon daha pasif bir görünüme bürünmüştür. 1953-1954'te genellikle bu konunun çözümü üzerine odaklanan Komisyon, 1954'te BM Genel Kurulu'na sunduğu raporda Arap mültecilerin bloke edilen hesaplarına ilişkin yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermiştir.¹²⁴ İsrail hükûmetinin Barkley Bank'ın Ürdün'e iltica etmiş Filistinli Araplara ait 3 milyon İngiliz Lirasını bloke etme kararı alması üzerine İsrail,¹²⁵ Komisyonca ikna edilmiş ve mültecilere ait bazı menkul ve gayrimenkulleri geri vermeyi kabul etmiştir.¹²⁶

¹²⁰ Tasarı metni için Bk. *TDA*, Fon: 538, Kutu: 2771, Gömlek: 22207, Sıra No: 1, Tarih: 21.01.1952, lef, 1-3.

¹²¹ *Ayn Tarihi*, 7 Ocak 1952; 14 Ocak 1952.

¹²² *Milliyet*, 30 Aralık 1951, s. 7.

¹²³ *TDA*, Fon: 538, Kutu: 2686, Gömlek: 21987, Sıra No: 3, Tarih: 14.04.1953, lef, 1.

¹²⁴ *Ayn Tarihi*, 12 Ekim 1954.

¹²⁵ *TDA*, Fon: 538, Kutu: 2686, Gömlek: 21976, Sıra No: 1, Tarih: 30.12.1954, lef, 1.

¹²⁶ *Ayn Tarihi*, 12 Ekim 1954.

Uzlaştırma Komisyonu bundan sonraki süreçte çok sık toplanmamış, sadece ilerleme raporlarını Genel Kurula sunmakla yetinmiştir. Komisyonun önemini yitirmesi tahsis edilen bütçelerde de kendisini göstermiş, 1949'da 3.147.603 dolar olan bütçe 1960 yılında 57.000 dolara kadar düşmüştür. Komisyonun 14 Mart 1963 tarihinde yaptığı son toplantısında da görülmüştür ki, Filistin meselesinde çözüm üretme mercii bu komisyon olamamıştır.¹²⁷

Komisyonun çözüm üretememiş olmasının ardında, tarafların uzlaşmaz tutumu yatmıştır. Komisyon, Soğuk Savaş'ın henüz bölgeye ulaşmadığı ve sınır meselelerinin çözümsüz bir hâl almadığı ideal bir dönemde, "altın bir fırsat" yakalamış olmasına rağmen, bu durumdan faydalanamamıştır. 1960'a dek süren görüşmelerde İsrail, Filistinli mültecilerin geri dönüşünü kesinlikle reddetmiş, buna karşılık Arap devletleri, ön koşul olarak mültecilerin dönüşünü şart koştuktan vazgeçmemiştir. Kudüs konusundaki karşılıklı tavizsizlik de uzlaşmanın önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. Tüm bu sebeplerle Komisyon kuruluş amacını gerçekleştirememiş ve barış umutları tükenmiştir.¹²⁸

Uzlaştırma Komisyonu'nun etkinliğini yitirmesi ve nihai olarak başarısızlığa uğraması, Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Komisyonun faaliyetlerinin askıya alınmasını takip eden dönemde Türkiye, Ortadoğu'daki diplomatik yaklaşımını önemli ölçüde revize etmiştir. 1952'de NATO'ya tam üye olmasıyla birlikte, Ankara'nın bölge politikaları Soğuk Savaş parametreleri çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde Türkiye, Ortadoğu'da komünizm tehdidine karşı Batı yanlısı bir savunma hattı oluşturma stratejisini benimsemiş ve bu doğrultuda 1955'te Bağdat Paketi'nin kurucu üyeleri arasında yer almıştır.

Komisyonun başarısızlığı, Türkiye'nin bölgedeki diplomatik varlığını yeniden konumlandırmasına neden olmuştur. Araştırmamızın bulguları, bu dönemde Türkiye-İsrail ilişkilerinin stratejik bir ortaklığa evrilmeye başladığını göstermektedir. 1958'de iki ülke arasında imzalanan Gizli Askerî İşbirliği Anlaşması, bu yeni dönemin somut göstergelerinden biridir. Diğer yandan, Arap dünyasıyla ilişkilerde mesafeli bir yaklaşım benimsenmiş, bu durum 1960'lı yıllarda Kıbrıs sorununda Arap devletlerinin Türkiye'ye yönelik desteğinin sınırlı kalmasına yol açmıştır.

Ancak bu dönüşüm, Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini azaltmıştır. 1950'lerin sonlarında Mısır'da Nasır'ın önderliğinde yükselen Arap milliyetçiliği karşısında Türkiye'nin izlediği Batı yanlısı politikalar, Arap sokaklarında tepkiyle

¹²⁷ Baş, agm., s. 156-157.

¹²⁸ Aynı yer, s. 159.

karşılanmıştır. 1958 Irak darbesi sonrasında Bağdat Paktı'nın çökmesi, Türkiye'nin bölgedeki yalnızlaşmasını daha da derinleştirmiştir.

Sonuç

Bu çalışma, 1948 Arap-İsrail Savaşı sonrasında kurulan BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nda Türkiye'nin rolünü ve bu sürecin Türk dış politikasındaki yansımalarını ele almıştır. Araştırmanın bulguları, Türkiye'nin komisyon üyeliği sürecinde Batı ile stratejik uyum arayışı ve Arap dünyasıyla olan tarihsel bağlarını koruma çabası arasında önemli bir ikilem yaşadığını ortaya koymaktadır.

Çalışmanın en önemli bulgularından biri, komisyonun başarısızlığının Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında kalıcı bir dönüşüme yol açtığıdır. Komisyon sürecinin sona ermesiyle birlikte Türkiye, NATO üyeliğinin getirdiği stratejik zorunluluklar doğrultusunda bölge politikalarını yeniden şekillendirmiştir. Bu dönüşüm, İsrail ile askeri ve istihbari işbirliğinin derinleşmesi, buna karşılık Arap dünyasıyla ilişkilerin ikincil planda kalması şeklinde tezahür etmiştir.

Araştırma, Türk diplomasisinin bu dönemdeki ikilemini üç boyutta analiz etmektedir: Birincisi, uluslararası sistemdeki konumlanış ile bölgesel beklentiler arasındaki gerilim; ikincisi, çok taraflı diplomasi mecralarının Soğuk Savaş koşullarındaki sınırları; üçüncüsü ise iç siyaset-dış politika etkileşiminin diplomatik tercihlere yansımaları.

Komisyonun başarısızlığının ardından Türkiye'nin izlediği politikalar, öncelikle Soğuk Savaş'ın jeopolitik gerçeklikleri tarafından şekillendirilmiştir. NATO'ya tam üyeliğin getirdiği yükümlülükler ve Sovyet tehdidine karşı Batı ittifakı içinde kalma gerekliliği, Türkiye'nin bölgesel politikalarında belirleyici olmuştur. Ancak bu tercih, Arap dünyasında Türkiye'ye yönelik güven erozyonuna neden olmuş ve Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini sınırlandırmıştır.

Bu çalışmanın bulguları, gelecekte yapılacak araştırmalar için önemli çıkarımlar sunmaktadır. Öncelikle, Türkiye'nin 1950-1960 dönemi Ortadoğu politikalarının daha kapsamlı bir analizi için Bağdat Paktı ve CENTO arşivlerinin detaylı incelenmesi gerekmektedir. İkinci olarak, Türkiye-İsrail ilişkilerinin askeri ve istihbari boyutlarının açığa çıkarılması, bu dönemin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Son olarak, Arap devletlerinin Türkiye'nin komisyondaki rolüne ilişkin değerlendirmelerinin karşılaştırmalı analizi, bölgesel diplomasinin dinamiklerine ışık tutacaktır.

Çalışma, Türkiye'nin çok taraflı diplomasideki rolünün ancak içinde bulunduğu uluslararası sistemik kısıtlar ve bölgesel dinamiklerle uyumlu olduğu ölçüde etkili olabileceğini göstermektedir. UNCCP deneyimi, Türkiye'nin

bölgesel meselelerde tarafsız bir arabuluculuk rolü üstlenme potansiyeli ile jeopolitik gerçeklikler arasındaki gerilimi yansıtan önemli bir tarihsel vaka çalışması olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak, UNCCP süreci Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın erken dönemindeki dış politika ikilemlerini yansıtan önemli bir deneyim olarak değerlendirilmelidir. Komisyonun başarısızlığı, Türkiye'nin bölgesel politikalarında NATO merkezli bir yaklaşımı benimsemesinde kritik bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu dönemde yaşananlar, Türk dış politikasının küresel sistemik dinamiklerle bölgesel beklentiler arasındaki denge arayışının tarihsel arka planını anlamak açısından önemli dersler barındırmaktadır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara

Fon Kodu: 30-18-1-2/Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), Yer No: 118-108-3,
Tarih: 24.03.1949.

Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 118-87-1, Tarih: 03.01.1949.

Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 118-87-3, Tarih: 10.01.1949.

Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 120-66-14, Tarih: 12.09.1949.

Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 121-83-4, Tarih: 21.11.1949.

Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 122-32-5, Tarih: 08.04.1950.

Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 158-43-19, Tarih: 22.02.1961.

Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 123-54-20, Tarih: 22.06.1950.

Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 123-61-6, Tarih: 30.07.1950.

Fon Kodu: 30-10-0-0/Muamelat Genel Müdürlüğü, Yer No: 266-793-7, Tarih:
06.11.1933.

Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 259-745-3, Tarih: 18.09.1936.

Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 266-793-19, Tarih: 18.02.1937.

Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 266-793-25, Tarih: 20.08.1937.

Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 266-793-42, Tarih: 22.11.1939.

Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 266-793-48, Tarih: 06.06.1947.

Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 232-563-15, Tarih: 04.05.1944.

Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 110-736-16, Tarih: 24.01.1945.

Fon Kodu: 30-1-0-0/Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, Yer No: 42-252-14, Tarih: 11.11.1948.

Fon Kodu: 30-01-0-0, Yer No: 101-628-7, Tarih: 13.11.1948.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), Ankara

Fon: 538/İsrail, Kutu: 2812, Gömlek: 23888, Sıra No: 2, Tarih: 01.01.1949.

Fon: 538, Kutu: 2391, Gömlek: 20703, Sıra No:1, Tarih: 01.01.1952.

Fon: 538, Kutu: 2392, Gömlek: 20719, Sıra No: 1, Tarih: 16.06.1948.

Fon: 538, Kutu: 2800, Gömlek: 20397, Sıra No: 12, Tarih: 06.01.1949.

Fon: 538, Kutu: 2391, Gömlek: 20703, Sıra No: 1, Tarih: 01.01.1952.

Fon: 538, Kutu: 2392, Gömlek: 20717, Sıra No: 1, Tarih: 31.08.1948.

Fon: 538, Kutu: 2800, Gömlek: 20397, Sıra No: 15, Tarih: 08.01.1949.

Fon: 538, Kutu: 2765, Gömlek: 21193, Sıra No: 1, Tarih: 15.09.1949.

Fon: 538, Kutu: 2766, Gömlek: 21589, Sıra No: 1, Tarih: 31.12.1949.

Fon: 538, Kutu: 2813, Gömlek: 21321, Sıra No: 1, Tarih: 28.02.1949.

Fon: 538, Kutu: 2813, Gömlek: 23422, Sıra No: 1, Tarih: 31.03.1949.

Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21869, Sıra No: 2, Tarih: 01.01.1950.

Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21858, Sıra No: 2, Tarih: 18.05.1950.

Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21858, Sıra No: 3, Tarih: 16.06.1950.

Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21854, Sıra No: 1, Tarih: 16.06.1950.

Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21863, Sıra No: 1, Tarih: 15.07.1950.

Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21877, Sıra No: 1, Tarih: 01.09.1950.

Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21857, Sıra No: 4, Tarih: 30.05.1950.

Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21857, Sıra No: 1, Tarih: 07.06.1950.

Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21856, Sıra No: 1, Tarih: 14.06.1950.

Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21849, Sıra No: 1, Tarih: 29.06.1950.

Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21863, Sıra No: 1, Tarih: 15.07.1950.

Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21866, Sıra No: 1, Tarih: 05.07.1950.

- Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21868, Sıra No: 2, Tarih: 04.07.1950.
Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21868, Sıra No: 1, Tarih: 04.07.1950.
Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21874, Sıra No: 2, Tarih: 29.07.1950.
Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21875, Sıra No: 1, Tarih: 01.08.1950.
Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21871, Sıra No: 4, Tarih: 14.08.1950.
Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21872, Sıra No: 1, Tarih: 19.08.1950.
Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21871, Sıra No: 4, Tarih: 14.08.1950.
Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21871, Sıra No: 5, Tarih: 24.08.1950.
Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21871, Sıra No: 1, Tarih: 01.09.1950.
Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21990, Sıra No: 3, Tarih: 16.10.1950.
Fon: 538, Kutu: 2599, Gömlek: 21878, Sıra No: 1, Tarih: 01.12.1950.
Fon: 538, Kutu: 2771, Gömlek: 22221, Sıra No: 27, Tarih: 14.08.1951.
Fon: 538, Kutu: 2771, Gömlek: 22217, Sıra No: 15, Tarih: 18.09.1951.
Fon: 538, Kutu: 2771, Gömlek: 22217, Sıra No: 11, Tarih: 28.09.1951.
Fon: 538, Kutu: 2771, Gömlek: 22215, Sıra No: 2, Tarih: 05.12.1951.
Fon: 538, Kutu: 2686, Gömlek: 21987, Sıra No: 3, Tarih: 14.04.1953.
Fon: 538, Kutu: 2686, Gömlek: 21976, Sıra No: 1, Tarih: 30.12.1954.
Fon: 522/Filistin, Kutu: 2850, Gömlek: 22276, Sıra No: 1, Tarih: 06.01.1947.
Fon: 522, Kutu: 2703, Gömlek: 22413, Sıra No: 1, Tarih: 29.01.1947.
Fon: 522, Kutu: 2775, Gömlek: 23355, Sıra No: 1, Tarih: 27.03.1949.

Resmî Yayınlar

Ayın Tarihi, 2 Aralık 1948; 7 Aralık 1948; 20 Ocak 1949; 27 Ocak 1949; 8 Şubat 1949; 20 Şubat 1949; 15 Ağustos 1951; 5 Ekim 1951; 7 Aralık 1951; 7 Ocak 1952; 14 Ocak 1952; 12 Ekim 1954.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Birinci Birleşim, Tarih: 01.11.1950, s. 10.

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

ARMAOĞLU Fahir (1991) *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

ATAÖV Türkkaya (1970) Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail'in Kuruluşuna Kadar, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 25, Sayı 3, s. 29-66.

- BAŞ Arda (2019) Filistin Uzlaştırma Komisyonu ve Türkiye, *Tarih Dergisi*, Sayı 69, s. 135-168.
- BOZIAN, Hatem (2024) *Filistin Bir Sömürgecilik Meselesi*, İST Yayınları, İstanbul.
- ÇETİNKAYA Selma Göktürk (2024) Filistin İle İlgili Birleşmiş Milletler Teşkilatlarının Kuruluş Süreçleri, *Anadolu Strateji Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, s. 1-14.
- DURAN Mehmet Ali (2024) Türkiye-İsrail İlişkileri Ekseninde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası ve Filistin Meselesine Yaklaşımı (1948-1958), *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 74, s. 159-175.
- ERHAN Çağrı – KÜRKÇÜOĞLU Ömer (2009) Filistin Sorunu, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, I (1919-1980), ed. Baskın ORAN, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 635-648.
- FINDLEY Carter V. (2011) *Modern Türkiye Tarihi, İslam, Milliyetçilik ve Modernlik*, çev. Güneş AYAS, Timaş Yayınları, İstanbul.
- FİLDİŞ Ayşe Tekdal (2012) Birleşmiş Milletlerin Taksim Kararı ve İsrail Devleti'nin Yaratılışı, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, s. 337-348.
- HOLLSTEIN Walter (1975) *Filistin Sorunu, Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi*, Çev. Cemal A. ERTUĞ, Yücel Yayınları, İstanbul.
- KARAMAN M. Lütfullah (1996) Filistin, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, s. 89-103.
- KARPAT Kemal H. (2001) *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Uluşculuk*, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara.
- (2011) *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, çev. Recep BOZTEMUR, Timaş Yayınlar, İstanbul.
- KAŞTAN Yüksel (2007) Orta Doğu'da Arap-İsrail Mücadeleleri ve Türkiye, *38. ICANAS*, Ankara, s. 1797-1817.
- KEMİKSİZ N. Neşe (2016) Filistin Sorunu, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 11, Sayı 1, s. 133-175.
- KIZILOĞLU Sedat (2012) İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi, *Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, s. 35-64.
- ÖKE Mim Kemal (2002) *Siyonizm'den Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu*, Ufuk Kitapları, İstanbul.

- ÖNER Ali (2006) *Dünden Bugüne Filistin*, Ekin Yayınları, İstanbul.
- ÖZMEN Süleyman (2001) *Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- PAPPE Ian (2007) *Modern Filistin Tarihi*, çev. Nuri PLÜMER, Phoenix Yayınları, Ankara.
- SÜER Berna - ATMACA Ayşe Ömür (2010) *Arap-İsrail Uyuşmazlığı*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- ŞENEL Burak (2014) İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 9, Sayı 1, s. 157-178.
- TOKER Metin (1991) *DP'nin Altın Yılları (1950-1954)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- TOSİK DİNÇ Fadime (2022) *Yakın Dönem Türk Tarihinde Bir Devre Damgasını Vuran Hariciyeci: Tevfik Rüştü Aras*, Asos Yayınları, Elazığ.
- TURAN Ömer (2003) *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*, Yeni Şafak Gazetesi Yayınları, İstanbul.
- TÜR Özlem (2007) Türkiye ve Filistin-1908-1948: Milliyetçilik, Ulusal Çıkar ve Batılılaşma, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 62, Sayı 1, s. 223-251.
- UMAR Ömer Osman (2002) Osmanlı Döneminde Yahudiler'in Filistin'e Yerleşme Faaliyetleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, s. 421-438.
- YALMAN Ahmet Emin (1971) *Yakın Tarihte Gördüklerim, Geçirdiklerim*, IV (1945-1971), Yenilik Basımevi, İstanbul.

Süreli Yayınlar

Milliyet

Ulus